

КЛАСИКА

ВІЛЬЯМ СОМЕРСЕТ МОЕМ
ТЯГАР
ПРИСТРАСТЕЙ
ЛЮДСЬКИХ

РОЗДІЛ 1

Займався сірий похмурий день. Важко нависали хмари, а вогке повітря підказувало, що невдовзі випаде сніг. Покоївка зайшла до кімнати, де спала дитина, і розсунула завіси. Її погляд звично ковзнув по будинку навпроти — поштукатуреному, з портиком — і повернувся до дитячого ліжечка.

— Прокидайся, Філіпе, — озвалася жінка.

Вона потягнула ковдру, взяла дитину на руки і понесла вниз сходами. Хлопчик іще не зовсім прокинувся.

— Мати хоче тебе бачити, — пояснила покоївка.

Вона відчинила двері до кімнати поверхом нижче і поклала дитину на ліжку, в якому лежала жінка. Це була його мати. Вона витягнула руки, і дитина зручно вместилася під боком. Хлопчик не питав, чому його розбудили. Мама поцілувала заплющені синові очі й відчула своїми невеличкими тоненькими руками тепло маленького тіла у білій бавовняній нічній сорочечці. Жінка притиснула дитину міцніше.

— Хочеш спати, любий? — запитала вона.

Материн голос був таким слабеньким, що здавалося, наче він лунає звіддалік. Хлопчик не відповів, лише задоволено всміхнувся. Він почувався надзвичайно щасливим у цьому великому теплому ліжку і м'яких обіймах. Зіщулившись біля матері, він спробував стати ще меншим і сонно поцілував її. За мить малий заплющив очі та знову заснув. Лікар підійшов до них і зупинився біля ліжка.

— Ох, не забирайте його так швидко, — застогнала жінка.

Лікар серйозно подивився на неї, не промовивши жодного слова у відповідь. Мати знала, що їй не дозволять надовго залишити дитину, тому поцілувала сина ще раз і провела руками по його тілу аж до ніг; вона потримала в долоні праву ступню, відчула п'ять маленьких пальчиків і повільно торкнулася лівої. Схлипнула.

— Що сталося? — запитав лікар. — Ви стомилися.

Жінка похитала головою, не в змозі промовити хоча б слово, і сльози заструменіли її обличчям. Лікар нахилився до хворої.

— Дозвольте мені забрати його.

Вона була занадто слабкою, щоб опиратися його бажанню, тож підняла дитину вгору. Лікар знову передав хлопчика няньці.

— Краще віднесіть його назад до ліжечка.

— Звісно, сер.

Вона понесла геть маленького сплячого хлопчика. Його мати зайшлася риданнями, від яких краялося серце.

— Бідолашне дитя, що з ним тепер буде?

Доглядальниця спробувала заспокоїти її, і незабаром жінка виснажилася, а ридання стихли. Лікар підійшов до стола з протилежного боку кімнати, де під рушником лежало тільце мертвонародженої дитини. Чоловік підняв рушник і подивився. Від ліжка його відгороджувала ширма, однак жінка здогадалася, що саме він робить.

— Це був хлопчик чи дівчинка? — прошепотіла вона, звертаючись до медсестри.

— Ще один хлопчик.

Жінка не відповіла. За мить повернулася нянька й підійшла до ліжка.

— Панич Філіп так і не прокинувся, — повідомила вона.

Запала тиша. Потім лікар іще раз перевірів пульс пацієнтки.

— Гадаю, просто зараз я нічим не можу допомогти, — сказав він. — Зайду ще раз після сніданку.

— Я проведу вас, сер, — запропонувала нянька.

Вони мовчки спустилися сходами. У коридорі лікар зупинився.

— Ви відправили по зятя місіс Кері, чи не так?

— Так, сер.

— Знаєте, о котрій годині він приїде?

— Ні, сер, я чекаю на телеграму.

— А як щодо хлопчика? Гадаю, краще відіслати його кудись.

— Міс Воткін обіцяла забрати його, сер.

— Хто вона?

— Його хрещена мати, сер. Як ви гадаєте, сер, міс Кері одужає?

Лікар похитав головою.

РОЗДІЛ 2

Минув тиждень. Філіп сидів на підлозі у вітальні маєтку міс Воткін в Онслоу Гарденз. Він був єдиною дитиною і звик гратися на самоті. Кімната була захаращена масивними меблями, на кожній канапі лежало по три великих подушки. На кріслах вони теж були. Філіп зібрав їх та за допомогою набору

позолочених стільців, які були легкими й безперешкодно рухалися, збудував вигадливу печеру, де можна було ховатися від червоношкірих, що причаїлися за порт'єрами. Він притиснув вухо до підлоги і слухав, як стрімко біжить прерією стадо буйволів. Почувши раптом, як відчинилися двері, хлопчик затамував дихання, щоби його не знайшли, але дебела рука відсунула стілець, і подушки попадали на підлогу.

— Неслухняний хлопчисько, міс Воткін точно сваритиметься.

— Ку-ку, Еммо! — озвався малий.

Нянька нахилилася й поцілувала його, а потім узялася збивати подушки і складати їх на свої місця.

— Я їду додому? — поцікавився хлопчик.

— Так, я приїхала, щоби забрати тебе.

— У тебе нова сукня.

Йшов тисяча вісімсот вісімдесят п'ятий рік, і вона носила турнюр¹. Сукня Емми була пошита з чорного оксамиту, з вузькими рукавами і похилими плечима, а спідницю прикрашали три широкі оборки. На голові вона мала чорний капор з оксамитовими стрічками. Жінка завагалася. Запитання, яке вона сподівалася почути, не пролунало, і її заготована відповідь не знадобилася.

— Не хочеш запитати, як справи у мами? — зрештою поцікавилася вона.

— Ой, я забув. Як мама?

Тепер вона була готова.

— У твоєї мами все добре і вона щаслива.

— Ох, я радий.

— Твоєї мами більше тут немає. Ти вже ніколи її не побачиш.
Філіп не зрозумів, що вона має на увазі.

— Чому не побачу?

— Твоя мама на небесах.

Вона почала плакати, і Філіп, так нічого й не зрозумівши, приєднався до неї. Емма була високою кремезною жінкою зі світлим волоссям і грубими рисами. Вона народилася в Девонширі та, попри свою багаторічну службу в Лондоні, так і не змогла позбутися різкого акценту. Від сліз жінка ще більше розчулилася і притисла малого до серця. Вона розуміла біду цієї дитини, позбавленої єдиної на світі безкорисливої любові. Те, що хлопчика доведеться віддати чужим людям, здавалося жахливим. Утім уже за мить Емма опанувала себе.

— Твій дядько Вільям не може дочекатися на зустріч із тобою, — повідомила вона. — Біжи попрощайся з міс Воткін, і ми повернемося додому.

— Я не хочу прощатися, — заперечив хлопчик, інстинктивно намагаючись приховати сльози.

— Гарзд, тоді біжи нагору і забери свого капелюха.

Він так і зробив, а коли спустився, Емма вже чекала на нього в коридорі. У кабінеті за їдальнею Філіп почув голоси. Він зупинився. Хлопчик знав, що міс Воткін та її сестра розмовляють із друзями, і йому — дев'ятирічній дитині — здалося, що ті пожаліють його, якщо він зайде.

— Думаю, я все ж піду й попрощаюся з міс Воткін.

— Гадаю, так буде краще, — погодилася Емма.

— Піди і скажи їм, що я йду, — попросив малий.

Йому хотілося якнайкраще скористатися нагодою. Емма постукала і зайшла до кімнати. Філіп почув, як вона сказала:

— Панич Філіп хоче з вами попрощатися, міс.

Розмова раптово стихла, і Філіп покульгав до кабінету. Генрієтта Воткін була огрядною червонощокою жінкою з пофарбованим волоссям. У ті часи пофарбоване волосся привертало увагу, тож удома хлопчик чув чимало пліток, коли його хрещена мати змінювала колір зачіски. Вона жила зі старшою сестрою, яка мовчки примирилася зі своїм літнім віком. У сестер гостювали дві незнайомих Філіпу пані, які зацікавлено на нього дивилися.

— Моє бідолашне дитя, — сказала міс Воткін, розкриваючи обійми.

Вона заплакала. Аж тепер Філіп зрозумів, чому його хрещена мати не обідала і вдягнула чорну сукню. Сльози заважали їй розмовляти.

— Я мушу повертатися додому, — нарешті озвався хлопчик.

Він вирвався з обіймів міс Воткін, і вона ще раз його поцілувала. Потім Філіп підійшов до її сестри і попрощався з нею. Одна з незнайомок попросила дозволу поцілувати його, і малий серйозно погодився. Попри сльози, він сповна насолоджувався спричиненим переполохом; хлопчик радо залишився би трохи довше, аби всотати це відчуття, але здогадався, що заважає, тому сказав, що на нього чекає Емма. Він вийшов з кімнати, але покоївка саме спустилася вниз, аби потеревенити у підвалі з подружкою; тож Філіп чекав на неї на під'їзній доріжці, як раптом почув голос Генрієтти Воткін.

— Його мати була моєю найкращою подругою. Я не можу змиритися з думкою, що вона померла.

— Тобі не слід було йти на похорон, Генрієтто, — озвалася сестра. — Я знала, що ти засмутишся.

Утрутилася одна з незнайомок:

— Бідолашний маленький хлопчик, страшно стає від самої думки, що він залишився геть один на цілому світі. Я помітила, що він кульгає.

— Так, він клишоногий. Його мати так засмучувалася через це.

А тоді повернулася Емма. Вони зупинили двоколісний екіпаж, і нянька пояснила кучеру, куди їхати.

РОЗДІЛ 3

Коли вони під'їхали до будинку, де померла місіс Кері, — на похмурій, респектабельній вулиці між Ноттінг-Гілл-гейт і Гай-стрит у Кенсінгтоні — Емма відвела Філіпа до вітальні. Там його дядько писав листи-подяки за надіслані вінки. Один із них не встиг прибути до похорону і тепер лежав у картонній коробці на коридорному столику.

— Це панич Філіп, — оголосила Емма.

Містер Кері повільно підвівся і поручкався з хлопчиком. Після секундних роздумів чоловік нахилився і поцілував малого в чоло. Зросту дядько був трохи нижчого за середній, мав схильність до гладшання і зачісував довге волосся на голові так, аби приховати залисини. Риси чисто поголеного обличчя були правильні, й легко було уявити, що в юності чоловік виглядав

привабливо. На годинниковому ланцюжку містер Кері носив золотий хрестик.

— Тепер ти житимеш зі мною, Філіпе, — повідомив дядько. — Тобі це подобається?

Два роки тому, перехворівши на вітрянку, Філіп гостював у будинку священика; але пригадати міг лише горище і просторий садок, а не дядька з тіткою.

— Так.

— Ти мусиш ставитися до мене і тітки Луїзи, як до батька з матір'ю.

Губи хлопчика дрібно затремтіли, обличчя почервоніло, але Філіп не відповів.

— Твоя дорога мати залишила тебе під моєю опікою.

Містер Кері не відзначався красномовством. Коли надійшла звістка, що дружина його брата помирає, він одразу ж вирушив до Лондона, але цілу дорогу думав лише про те, яких незручностей завдасть його життю її смерть, якщо доведеться піклуватися про племінника. Дядькові було далеко за п'ятдесят, а його дружина, з якою він побрався тридцять років тому, не могла народити дитину; і думка про присутність маленького хлопчика, який міг виявитися неслухняним і грубим, чоловіка не тішила. А братова дружина йому взагалі ніколи не подобалася.

— Завтра я відвезу тебе до Блекстейбл, — продовжив він.

— А Емма поїде з нами?

Дитина поклала свою ручку в няньчину долоню, і жінка стиснула її.

— Боюся, Еммі доведеться від нас піти, — озвався дядько.

— Але я хочу, щоб Емма поїхала зі мною.

Хлопчик заплакав, і нянька теж не змогла стримати сліз. Містер Кері безпомічно дивився на них.

— Гадаю, вам краще на хвилинку залишити мене з паничем Філіпом наодинці.

— Звісно, сер.

Хоча малий міцно чіплявся за неї, жінка обережно вивільнилася з його обіймів. Містер Кері посадив хлопчика на коліна й обійняв його.

— Тобі не можна плакати, — сказав він. — Ти вже занадто дорослий, аби за тобою доглядала нянька. Нам слід подумати, чи не віддати тебе до школи.

— Я хочу, щоб Емма поїхала зі мною, — наполягала дитина.

— Це чимало коштує, Філіпе. Твій батько залишив не так уже й багато, і я навіть не знаю, що з цього не витратили. Ти мусиш заощаджувати кожне пенні.

Напередодні містер Кері навідався до сімейного адвоката. Батько Філіпа був хірургом, мав хорошу практику, і здавалося, що його робота в шпиталі повинна забезпечити йому пристойне життя. Тож, коли чоловік раптово помер від інфекції крові, всі страшенно здивувалися, дізнавшись, що він не залишив удові майже нічого, крім своєї страховки і комірного від їхнього будинку на Брутон-стрит. Це сталося шість місяців тому, і вже вагітна місіс Кері, залишившись із дитиною на руках, з горя втратила голову і здала будинок, погодившись на першу-ліпшу пропозицію. Свої меблі вона відіслала на склад, і, щоби не мати жодних незручностей до народження дитини, винайняла вмебльований будинок, заплативши, на думку

священика, шалену суму. Однак жінка ніколи не вміла обходитися з грошима і не змогла пристосувати свої витрати до нових обставин. Невеличку отриману суму вона викинула на вітер, і тепер, після сплати всіх рахунків, на утримання хлопчика до його повноліття залишилося трохи більше двох тисяч фунтів. Але неможливо було пояснити все це Філіпу, і він продовжував ридати.

— Тобі краще піти до Емми, — вирішив містер Кері, відчуваючи, що нянька може втішити дитину краще за будь-кого іншого.

Не промовивши жодного слова, Філіп зіслизнув із дядькових колін, але чоловік зупинив його.

— Ми мусимо виїхати завтра, бо в суботу я готуватимусь до проповіді; тож ти маєш сказати Еммі, аби вона зібрала всі твої речі вже сьогодні. Можеш узяти всі свої іграшки. І якщо хочеш мати щось, що нагадуватиме тобі про батька і матір, візьми по одній речі на згадку про кожного з них. Усе інше ми продамо.

Хлопчик вислизнув із кімнати. Містер Кері не звик працювати, тож до своєї кореспонденції повернувся неохоче. На краю стола лежав стос рахунків, і це дратувало чоловіка. Один із них здавався йому особливо безглуздим. Одразу після смерті місіс Кері Емма замовила у квітковому магазині ціле море білих квітів для кімнати, де лежала мертва жінка. Вона просто викинула гроші на вітер. Занадто багато на себе взяла. Він звільнив би її, навіть якби мав достатньо грошей.

Однак Філіп пішов до Емми, притиснувся головою до її грудей і зарідав так, що здавалося, наче його сердечко розірветься на шматки. А нянька, вважаючи його майже

власним сином, — адже почала піклуватися про хлопчика, коли йому був лише місяць, — заспокоювала його тихими словами. Жінка обіцяла, що іноді навідуватиметься до нього, ніколи не забуде його, розповідала про сільську місцевість, куди він поїде, і про свій власний дім у Девонширі — її батько мав дорожню заставу на шляху, що вів до Ексетера, у хліву вони тримали свинок і корову, а корова щойно народила телятко, — аж поки Філіп не забув про сльози і не захопився думкою про завтрашню подорож. Зрештою, жінка опустила хлопчика на підлогу, адже на неї чекало так багато роботи, і він допоміг їй викласти на ліжко свій одяг. Потім нянька відправила Філіпа зібрати іграшки в дитячій, і вже незабаром він задоволено грався.

Однак зрештою, Філіп стомився від самоти і повернувся до спальні, де Емма складала його речі до великої олов'яної скрині; хлопчик пригадав, що дядько дозволив йому взяти по одній речі на згадку про батька і матір. Він розповів про це Еммі й запитав, що йому вибрати.

— Краще піди до вітальні та подивись, що тобі подобається.

— Там дядько Вільям.

— Не зважай. Тепер ці речі — твоя власність.

Філіп повільно спустився і побачив відчинені двері. Містер Кері вийшов із вітальні. Хлопчик потихеньку обійшов кімнату. Вони жили в цьому будинку так недовго, що його майже нічого тут не цікавило. Це була чужа кімната, і Філіп не знайшов нічого, що припало б йому до душі. Однак він знав, де були материні речі, а де — господаря квартири, і зрештою, вибрав невеличкий годинник, який, як він колись чув, подобався матері. Узявши його, хлопчик похнюплено повернувся нагору.

Біля дверей матеріної спальні він зупинився і прислухався. Йому ніхто не казав, що туди не можна заходити, однак це чомусь здавалося недобрим; Філіп був трохи наляканим, серце стривожено билось, але водночас щось спонукало його повернути ручку. Хлопчик так і зробив, тихенько, наче не хотів, аби його хтось почув, і повільно штовхнув двері. Перш ніж наважитися увійти, малий трохи постояв на порозі. Зараз він уже не боявся, але все здавалося дивним. Хлопчик зачинив за собою двері. Завіси були запнуті, й у холодному світлі січневого пообіддя у кімнаті панувала темрява. На туалетному столику лежали щітки і люстерко місіс Кері, а на невеличкій таці — шпильки для волосся. На камінній полиці стояли його і батькова фотографії. Він частенько бував у цій кімнаті без мами, але тепер усе здавалося інакшим. Навіть стільці мали дивний вигляд. Ліжко було застелене, наче сьогодні вночі хтось збирався у ньому спати, а на подушці у чохлі лежала нічна сорочка.

Філіп відчинив велику шафу, завішану сукнями, заліз усередину, обхопив руками якомога більше одягу і притиснув його до обличчя. Сукні пахли материними парфумами. Потім хлопчик відчинив шухлядки матеріного туалетного столика, де лежали всілякі її дрібнички, і взявся їх розглядати: серед постільної білизни ховалися мішечки з лавандою, від яких ширився свіжий приємний запах. Кімната більше не була чужою, і Філіпу здавалося, наче мама просто вийшла на прогулянку. Незабаром вона повернеться і підніметься в дитячу, щоби випити з ним чаю. Хлопчику здалося, що він відчув на вустах мамин поцілунок.

Неправда, що він більше ніколи її не побачить. Неправда, бо це неможливо. Він виліз на ліжко, поклав голову на подушку і лежав там, майже не рухаючись.

РОЗДІЛ 4

Прощання з Еммою не обійшлося без сліз, але подорож до Блекстейбла розважила Філіпа, тож туди він приїхав спокійним та радісним. Між Лондоном і Блекстейблом було шістдесят миль². Віддавши валізи носію, містер Кері вирушив разом із Філіпом додому пішки — дорога зайняла трохи більше п'яти хвилин, і, опинившись біля воріт, хлопчик раптово пригадав їх. Вони були червоними з п'ятьма ґратками і вільно хиталися на петлях, так що на них було зручно (хоча й заборонено) кататися. Крізь сад хлопчик із дядьком дійшли до парадних дверей. Таке траплялося нечасто — коли навідувалися гості, по неділях і з особливих приводів, наприклад, коли вікарій їхав до Лондона чи повертався звідти додому. Зазвичай вдома користувалися боковими дверима, а ще були задні — для садівника, жебраків і волоцюг. Це був доволі великий будинок із жовтої цегли з червоним дахом, збудований у церковному стилі років із двадцять п'ять тому. Вхідні двері нагадували паперть, а вікна у вітальні були готичними.

Місіс Кері знала, яким потягом вони приїдуть, і вже чекала на них у вітальні, прислухаючись, чи не клацнуть, бува, ворота. Коли це нарешті сталося, вона підійшла до дверей.

— Це тітка Луїза, — сказав містер Кері, побачивши дружину.
— Біжи поцілуй її.

Філіп незграбно побіг, підтягуючи свою понівечену стопу, а потім зупинився. Місіс Кері була маленькою зіщуленою жіночкою, ровесницею свого чоловіка, і мала вкриті глибокими зморшками обличчя та бляклі сині очі. Сиве волосся було вкладене локонами у модну за часів її юності зачіску. Жінка була вбрана в чорну сукню, прикрашену лише золотим ланцюжком із хрестиком. Тітка поводитися сором'язливо і розмовляла неголосно.

— Ти йшов пішки, Вільяме? — запитала вона мало не докірливо, цілуючи чоловіка.

— Я про це не подумав, — озвався він, глипнувши на племінника.

— Тобі не було боляче йти, Філіпе, правда ж? — перепитала в дитини тітка.

— Ні. Я завжди ходжу.

Ця розмова трохи його здивувала. Тітка Луїза запросила хлопчика всередину, і вони зайшли до передпокою, де на червоних і жовтих кахлях чергувалися грецькі хрести і Божі ягнятка. Нагору звідси вели масивні сходи з полірованої сосни з якимось особливим запахом. Їхня поява тут була щасливим збігом — коли для церкви робили нові лавиці, залишилося достатньо дерева. Бильця прикрашали емблеми чотирьох євангелістів.

— Я подумала, що під час подорожі ви змерзнете, і розклала вогонь у грубці, — повідомила місіс Кері.

У передпокої стояла велика чорна грубка, якою користувалися лише за найгіршої погоди і коли хворів вікарій. Коли застуджувалася місіс Кері, грубку не палили — вугілля

було дорогим, та й покоївка Мері-Енн не любила розпалювати по всіх усюдах вогонь. Якщо вони хочуть розкласти вогонь у кожній кімнаті, нехай наймають іще одну дівчину. Узимку містер і місіс Кері здебільшого жили у їдальні, тому одну грубку все ж гріли, а влітку перемагала звичка, тож вітальнею користувався лише містер Кері, коли лягав там по обіді подрімати. Однак щосуботи йому запалювали вогонь у кабінеті, аби вікарій міг написати недільну проповідь.

Тітка Луїза відвела Філіпа нагору і показала йому крихітну спальню, з якої відкривався вид на дорогу. Простісінько перед вікном росло велетенське дерево; тепер хлопчик його пригадав, адже гілки росли так низько, що на нього можна було вилізти.

— Маленька кімнатка для маленького хлопчика, — пояснила місіс Кері. — Ти ж не боєтимешся спати один?

— А-а-а, ні.

Минулого разу Філіп приїжджав до будинку вікарія з нянькою, і місіс Кері ним майже не займалася. Тепер вона дивилася на дитину трохи невпевнено.

— Ти вмієш мити руки чи мені допомогти тобі?

— Я вмію митися самостійно, — впевнено відповів хлопчик.

— Гаразд, я перевірю їх, коли ти спустишся пити чай, — попередила тітка Луїза.

Про дітей жінка нічого не знала. Коли було вирішено, що Філіп житиме у Блекстейблі, вона довго розмірковувала, як із ним поводитися; місіс Кері палко бажала впоратися зі своїми обов'язками. Утім тепер, коли хлопчик був тут, вона виявила, що побоюється його так само, як він її. Жінка сподівалася, що

Філіп не буде неслухняним і грубим, адже її чоловік не любив неслухняних і грубих хлопчиків. Вибачившись, тітка Луїза залишила малого на самоті, але вже за мить повернулася і постукала в двері. Не заходячи всередину, вона запитала, чи зможе Філіп самотійно налити собі воду, а потім спустилася вниз і подзвонила в дзвіночок, наказуючи служниці подавати чай.

На двох стінах просторої їдальні з вдалим пропорціями були вікна, завішані важкими завісами з червоного репсу³; посередині стояв великий стіл, а біля однієї стіни — масивний буфет із червоного дерева з дзеркалом. У кутку стояла фісгармонія, а з обох боків від каміна вишикувалися два крісла з тисненої шкіри, на спинці кожного лежала серветочка. Крісло з підлокітниками називалося «чоловік», а без них — «дружина». Місіс Кері ніколи не сиділа у кріслі: вона казала, що віддає перевагу не надто зручному стільцю; жінка завжди мала багато роботи, а з крісла з ручками їй, можливо, не захотілось би вставати.

Коли Філіп увійшов, містер Кері розпалював вогонь, він показав племіннику дві коцюби. Одна з них була велика, яскрава, відполірована і зовсім новенька — її звали Вікарій; а другу — меншу, що вже не раз побувала у вогні, — Дячок.

— Чого ми чекаємо? — поцікавився містер Кері.

— Я наказала Мері-Енн зварити тобі яйце. Подумала, що ти зголоднів у дорозі.

Місіс Кері вважала подорожі з Лондона до Блекстейбла надзвичайно виснажливими. Сама вона рідко подорожувала: священник заробляв лише три сотні на рік, тож, якщо її чоловіку

хотілося відпочити, грошей на двох не вистачало, і їхав тільки він. Містер Кері був великим прихильником церковних конгресів, і зазвичай йому вдавалося раз на рік з'їздити до Лондона; одного разу він побував у Парижі на виставці, а два чи три рази навіть був у Швейцарії. Мері-Енн принесла яйце, і всі сіли за стіл. Стілець виявився занадто низьким для Філіпа, і якусь мить ані містер Кері, ані його дружина не знали, що робити.

— Я підкладу йому кілька книжок, — запропонувала Мері-Енн.

Служниця взяла з фісгармонії товсту Біблію і молитовник, із якого священик читав молитви, і поклала їх хлопчику на стілець.

— Ох, Вільяме, він не може сидіти на Біблії, — жахнулася місіс Кері. — Ти не міг би принести кілька книжок із кабінету?

Вікарій на секунду замислився.

— Гадаю, один раз не нашкодить, якщо ти, Мері-Енн, покладеш молитовник згори, — вирішив він. — Книгу з молитвами писали такі самі люди, як ми. Вона й не претендує на божественне авторство.

— Про це я не подумала, Вільяме, — погодилася тітка Луїза.

Філіп улаштувався на книжках, і вікарій, прочитавши над їжею молитву, зрізав верхівку яйця.

— Ось, — запропонував він хлопчикові, — можеш з'їсти, якщо хочеш.

Філіп радо з'їв би ціле яйце, але йому не пропонували, тому він узяв те, що давали.

— Як неслися кури, поки мене не було? — поцікавився вікарій.

— Ох, просто жахливо, лише одне чи два яйця на день.

— Тобі сподобався вершечок, Філіпе? — запитав дядько.

— Дуже, дякую.

— У неділю по обіді отримаєш іще один.

Щонеділі містер Кері їв із чаєм варене яйце, аби поновити сили перед вечірньою службою.

РОЗДІЛ 5

Поступово Філіп познайомився з людьми, з якими жив, і з уривків їхніх розмов, що подекуди не призначалися для його вух, чимало дізнався про себе і своїх померлих батьків. Його тато був значно молодшим за блекстейблівського вікарія. Відмінно закінчивши навчання у шпиталі Святого Луки, він потрапив до штату й одразу почав заробляти непогані гроші, які витрачав зі легким серцем. Коли священник задумав відремонтувати церкву і попросив у брата пожертву, то неабияк здивувався, отримавши від нього кілька сотень фунтів. Містер Кері мав заощадливий характер, а необхідність зробила його ще більш економним, тому гроші він прийняв із неоднозначними почуттями: він заздрив братові, що той може дозволити собі пожертвувати так багато, радів за церкву і трохи роздратувався через таку щедрість, що здавалася майже показною. Згодом Генрі Кері одружився зі своєю пацієнткою, вродливою дівчиною, однак без копійки за душею; вона була сиротою і не мала близьких родичів, але походила з хорошої

родини, тому на весіллі було чимало вишуканих друзів. Приїжджаючи до Лондона, священник тримався з невісткою стримано. У її присутності він знічувався і в душі обурювався цією величною вродою. Жінка одягалася розкішніше, ніж належало дружині хірурга, що заробляв на життя важкою працею, а чарівні меблі в будинку і квіти, якими вона його прикрашала навіть узимку, видавали марнотратство, яке вікарій засуджував. Він слухав розповіді невістки про прийоми, на яких вона побувала, а повернувшись додому, казав дружині, що їм не пасує користуватися братовою гостинністю, не віддаючи нічого навзаєм. У їдальні він бачив виноград, який, мабуть, коштував щонайменше вісім шилінгів⁴ за фунт, а на обід подавали спаржу, хоча на священниковому городі вона мала дозріти лише за два місяці. А зараз усе сталося так, як він передбачав, і вікарій радів, наче пророк, який дивився, як вогонь і сірка пожирають місто, де не дослухалися до його застережень і не зійшли зі шляху розпусти. Бідолашний Філіп залишився практично без копійчини, який тепер зиск із ошатних материних друзів? Він чув, як дядько називав батькове марнотратство мало не злочинним і дякував Божому промыслу, що забрав до себе його дорогу матусю: вона давала собі раду з грішми гірше, ніж дитина.

Коли Філіп прожив у Бекстейблі тиждень, трапилася одна річ, яка, схоже, неабияк роздратовала його дядька. Одного ранку він знайшов на столі, накритому для сніданку, невеличку посылку, відправлену на лондонську адресу покійної місіс Кері. На конверті було її ім'я. Розірвавши конверт, священник знайшов усередині десяток світлин місіс Кері. На них були зображені

лише голова та плечі, а волосся було зачесано гладкіше, ніж зазвичай, і низько спускалося на чоло, через що жінка здавалася якоюсь незнайомою; її обличчя було худим і виснаженим, але жодна хвороба не могла приховати красу цих рис. У великих темних очах причаївся смуток, якого Філіп не пам'ятав. Кинувши на фото покійниці перший погляд, містер Кері трохи налякався, але це відчуття одразу змінилося розгубленістю. Світлини здавалися зовсім свіжими, а він і гадки не мав, хто їх замовив.

— Тобі щось про це відомо, Філіпе? — поцікавився чоловік.

— Пам'ятаю, як мама казала, що сфотографувалася, — відповів хлопчик. — Міс Воткін сварила її... А вона сказала: «Я хочу, аби в хлопчика залишилося щось на згадку про мене, коли він виросте».

Погляд містера Кері на мить застиг на племіннику. Голосок у дитини страшенно тремтів. Він пам'ятав слова, але не розумів їхнього сенсу.

— Краще тобі взяти одну фотографію і віднести до себе в кімнату, — вирішив дядько. — Решту я заберу.

Священик надіслав одну світлину міс Воткін, і вона написала йому листа, в якому пояснила, як їх зробили.

Одного дня міс Кері лежала в ліжку, але почувалася трохи краще, ніж зазвичай, і зранку в лікаря, схоже, навіть з'явилася надія на одужання. Емма повела дитину на прогулянку, а служниці були в підвалі, як раптом міс Кері відчула розпачливу самотність. Її скрутив усеохопний страх, що вона не одужає після пологів, на які чекала вже два тижні. Її сину було дев'ять років. Хіба можна було сподіватися, що він

пам'ятатиме її? Вона не могла змиритися з думкою, що дитина виросте і забуде її, не пам'ятатиме геть нічого, а вона ж так любила його: через те що він був слабеньким калічкою і через те що він був її сином. Після весілля вона не фотографувалася, а минуло вже десять років. Жінка хотіла, щоби син знав, який вигляд вона мала перед смертю. Тоді він не зможе її забути, у нього залишаться хоч якісь спогади. Місіс Кері знала: якщо покличе служницю і скаже, що хоче встати, дівчина не дозволить їй і, можливо, відправить когось по лікаря, а сил на сварки чи суперечки у неї не було. Тому вона підвелася з ліжка і почала вдягатися. Місіс Кері так довго лежала на спині, що ноги не слухалися, а підшви кололи так, що боляче було торкатися ними підлоги. Але жінка не здалася. Вона не звикла самотійно зачісуватися і, піднявши руки з гребенем, відчула слабкість. Їй ніколи не вдасться зробити таку зачіску, яку робила покоївка. Волосся вона мала чарівне, тонке, глибокого золотого кольору. Брови в неї були прямі й темні. Вона вдягнула чорну спідницю і корсаж від улюбленої вечірньої сукні — з білого дамаського шовку, що саме набув страшенної популярності. Місіс Кері подивилася на себе у дзеркало. Обличчя було надзвичайно блідим, але шкіра залишалася чистою; рум'яною вона ніколи не була, та від цього лише робилися помітнішими привабливі червоні вуста. Жінці не вдалося стримати ридання — вона не могла не жаліти себе і вже почувалася страшенно стомленою, але вдягнула хутро, яке Генрі подарував їй на минуле Різдво, — вона тоді так пишалася ним і почувалася такою щасливою — і під акомпанемент гупання серця тихенько спустилася сходами. Непомітно

вибравшись із будинку, жінка поїхала до фотографа і заплатила йому за дюжину фотографій. Посередині зйомки їй довелося попросити склянку води, і помічник фотографа, побачивши, що жінка хвора, запропонував приїхати наступного разу, але місіс Кері наполягла, що хоче довести справу до кінця. Зрештою, фотографії зробили, і жінка поїхала назад до невеличкого брудного будиночка в Кенсінгтоні, який ненавиділа всією душею. Як жахливо було помирати в такому домі.

Вхідні двері виявилися відчиненими, і коли місіс Кері підїхала до будинку, покоївки з Еммою на чолі вибігли їй на допомогу. Побачивши порожню спальню, служниці неабияк перелякалися. Спочатку вони вирішили, що хазяйка, мабуть, пішла до міс Воткін, і відправили туди кухарку. Та повернулася разом із міс Воткін, яка тепер схвильовано чекала у вітальні. Вона швидко збігла сходами і закидала подругу докорами; але місіс Кері не змогла впоратися з напруженням і тепер, коли більше не було потреби міцно триматися на ногах, здалася. Жінка важко впала Еммі на руки, і її понесли нагору. Там вона лежала без тями так довго, що всім це здалося неможливим, а лікар, по якого негайно послали, ніяк не приходив. Наступного дня хворій стало трохи краще, й аж тоді міс Воткін почула якісь пояснення. Філіп грався на підлозі матеріної спальні, і жінки не звертали на нього уваги. Він не дуже зрозумів, про що вони розмовляли, і сам не знав, чому ці слова запали йому в пам'ять.

— Я хочу, аби в хлопчика залишилося щось на згадку про мене, коли він виросте.

— Не можу зрозуміти, навіщо вона замовила дванадцять, — підсумував містер Кері. — Двох би цілком вистачило.

РОЗДІЛ 6

У будинку вікарія дні нічим не відрізнялися один від одного.

Одразу після сніданку Мері-Енн приносила «Таймз». Містер Кері передплачував газету разом із двома сусідами. Він міг читати її з десятої до першої, а потім приходив садівник і забирав її для містера Елліса з Лаймса, де вона залишалася до сьомої, а потім вирушала до міс Брукс із Менор Гауса, яка, хоч і читала новини пізно, могла залишити газету собі. Улітку місіс Кері готувала варення і часто просила у міс Брукс стару газету, щоби накрити банки. Коли вікарій брався за «Таймз», його дружина надягала капор і вирушала на закупи. Філіп ішов з нею за компанію. Блекстейбл був рибальським селищем. Він складався з головної вулиці, де розташовувалися крамниці, банк, будинок лікаря й один-два будинки господарів вугільних барж, та вбогих вуличок навколо гавані, де жили рибалки і бідняки, котрих можна було не брати до уваги, адже всі вони були сектантами. Помітивши когось із їхніх священиків на вулиці, місіс Кері переходила на другий бік, аби не зустрічатися з цими людьми, а якщо часу на це не вистачало, погляд її прикипав до бруківки. На Гай-стрит було аж три молитовних будинки, і з такою ганьбою вікарій ніяк не міг примиритися: йому здавалося, що закон повинен утрутитися і заборонити їх зведення. Купувати щось у Блекстейблі було непростою справою, адже сектантів тут було чимало ще й тому, що

парафіяльна церква стояла за дві милі від містечка; а справу можна було мати лише зі своїми прихожанами. Місіс Кері добре знала, що на переконання крамарів здебільшого впливала можливість постачати свій товар до будинку вікарія. До церкви ходили два м'ясники, і вони не розуміли, чому священик не може купувати одночасно в обох, а його простий план робити замовлення півроку в одного і півроку в другого їх теж не задовольняв. Якщо хтось із них не постачав свій товар до будинку вікарія регулярно, одразу ж починав погрожувати, що більше не ходитиме до церкви. Часом священику теж доводилося вдаватися до погроз: не ходити до церкви — гріх, а якщо безбожник грішитиме ще більше і піде до секти, вікарію, безумовно, доведеться назавжди відмовитися від його послуг і забути про його відмінне м'ясо. Часто місіс Кері доводилося заходити в банк, аби передати повідомлення адміністратору Джозаї Грейвсу, який був регентом, скарбничим і церковним старостою. Це був високий худорлявий чоловік із землистим обличчям і довгим носом. Волосся він мав біле і здавався Філіпу надзвичайно старим. Джозая вів церковні рахунки, замовляв закуски для хору та школярів, і, попри те що в парафіяльній церкві не було орґана, у Блекстейблі вважали, що хор під його керівництвом — найкращий у графстві Кент. Якщо влаштовували якусь церемонію — приїзд єпископа на конфірмацію чи благочинного священика, який давав проповідь до збору врожаю, — усі необхідні приготування брав на себе містер Грейвс. Він, не вагаючись, робив усе можливе, радячись із вікарієм лише для проформи, а вікарія (хоча сам він радо уникав будь-яких проблем) страшенно обурювало те, як

церковний староста з усім дає собі раду. Можна було подумати, що він — найважливіша персона в парафіяльній церкві. Містер Кері постійно казав дружині, що Джозая Грейвс отримає по пальцях, якщо не одумається, але місіс Кері радила йому змиритися з поведінкою регента — він прагне лише хорошого і не винен, що погано вихований. Священик заспокоювався, вправляючись у християнських чеснотах і практикуючи поблажливість, але мстився старості, називаючи його поза очі Бісмарком.

Якось між чоловіками спалахнула суперечка, і місіс Кері постійно згадувала той буремний час із тривогою. Кандидат від консервативної партії повідомив про свій намір виступити у Блекстейблі, і Джозая Грейвс, домовившись із Місіонерською залю, звернувся до містера Кері й запропонував йому сказати кілька слів. Виявилося, що кандидат попросив Джозая Грейвса очолити захід. Ось цього містер Кері вже не стерпів. Він мав непохитні переконання щодо того, на яку повагу заслуговує духівництво, і йому здавалося сміховинним, що староста буде щось там очолювати, коли поруч сидить вікарій. Він нагадав Джозаї, що «проповідник» означає «провідник», і так і є — він провідник для своєї парафії. Гревс на це відповів, що він — перший, хто визнає велич церкви, але тут справа політична, й своєю чергою нагадав, що Спаситель наказував їм віддати кесарева кесарю. Тоді містер Кері заявив, що диявол теж цитує Писання для своїх диявольських цілей, і він як єдиноосібний розпорядник Місіонерської зали заборонить використовувати її для політичних заходів, якщо його не попросять головувати. Джозая Грейвс запевнив, що містер Кері може робити, як йому

заманеться, а особисто він вважає, що каплиця методистів для такої справи теж згодиться не гірше. Тоді містер Кері попередив: якщо нога Джозаї Грейвса ступить до того язичницького капища, йому більше не пасуватиме посада церковного старости у християнській парафії. Після цього Джозая Грейвс відмовився від усіх своїх посад і того ж вечора послав до церкви служку по свою рясу і стихар. Його сестра, міс Грейвс, що керувала у нього в будинку, відмовилася від посади секретаря у Материнському клубі, який забезпечував убогих вагітних жінок бавовняною тканиною, дитячими пелюшками, вугіллям і п'ятьма шилінгами. Містер Кері оголосив, що тепер він нарешті сам собі господар. Але вже незабаром виявив, що мусить займатися купою справ, про які й гадки не мав; а Джозая Грейвс, трохи заспокоївшись, зрозумів, що втратив головний інтерес у житті. Місіс Кері та міс Грейвс страшенно засмутилися через цю сварку й після обміну кількома нерегулярними листами зустрілися та вирішили все виправити. Із ранку до ночі одна вела переговори зі своїм чоловіком, а друга — з братом, і, оскільки обох джентльменів переконували зробити те, чого вони в глибині душі хотіли самі, після трьох тижнів неприємностей встановилося перемир'я. Це було в інтересах обох чоловіків, але кожен пояснював своє рішення любов'ю до Спасителя. Зустріч із кандидатом відбулася в Місіонерській залі, головувати на ній попросили лікаря, а містер Кері й Джозая Грейв виступили з промовами.

Упоравшись із банківськими справами, місіс Кері підіймалася нагору, аби трохи побалакати з сестрою Джозаї: вони обговорювали парафіяльні справи, священників чи новий

капор місіс Вілсон (містер Вілсон був найбагатшим чоловіком у Блекстейблі — пліткували, що він заробляє щонайменше п'ять сотень на рік, — і одружився з власною кухаркою), а Філіп тим часом скромно сидів у захаращеній вітальні, якою користувалися лише за особливої нагоди, і спостерігав за невтомною золотою рибкою в акваріумі. Вікна тут відчинялися лише на кілька хвилин уранці, поки кімнату провітрювали, і її задушливий запах хлопчикова фантазія таємничим чином пов'язувала з банком.

Потім місіс Кері згадувала, що їй треба зазирнути до бакалійника, і вони знову вирушали в дорогу. Придбавши все необхідне, жінка з хлопчиком частенько повертали до вузької вулички з невеликими, здебільшого дерев'яними будиночками, де мешкали рибалки (вони сиділи на кількох ганках і лагодили свої сіті, а інші сіті сохнули, розвішані на дверях), і йшли аж до маленької бухти, відгородженої з одного боку складами, з якої відкривався вид на море. Місіс Кері стояла там кілька хвилин і дивилася на каламутну жовтяву воду (і хтозна, які думки роїлися у неї в голові), поки Філіп шукав пласкі камінці та пускав по воді жабок. Потім вони повільно поверталися назад. Зазирали на пошту дізнатися, котра година, кивали місіс Віграм, лікаревій дружині, що шила біля вікна, і так неквапом діставалися додому.

Обід подавали о першій. Щопонеділка, щочетверга і щосередини готували яловичину: смажену, рублену або й фарш, а щовівторка, щоп'ятниці й щосуботи — баранину. У неділю вікарієва родина з'їдала одну зі своїх курок. По обіді Філіп робив уроки. Латиною та математикою з ним займався дядько, хоча

сам не знав ані того, ані іншого, а французькою та грою на фортепіано — тітка. Французька була для неї темним лісом, а ось на піаніно вона грала так вправно, що акомпанувала своїм старомодним пісенькам, які співала уже тридцять років. Дядько Вільям частенько розповідав племінникові, що коли він був дяком, його дружина знала дванадцять пісень і могла заспівати їх будь-якої миті, варто лише попросити. Вона й досі нерідко співала на чайних церемоніях у них вдома. Кері запрошували небагатьох, тому на приййомах завжди були регент Джозая Ґрейвс зі своєю сестрою і доктор Віґрем із дружиною. Після чаю міс Ґрейвс грала одну-дві Мендельсонових «Пісень без слів»⁵, а міс Кері співала «Коли ластівки повернуться додому»⁶ і «Біжи, біжи, мій поні»⁷.

Однак чайні церемонії Кері влаштовували нечасто; приготування позбавляли їх душевної рівноваги, а коли гості йшли, священник із дружиною почувалися виснаженими. Тому вони радо пили чай на самоті, а потім грали в нарди. Міс Кері влаштовувала так, щоб її чоловік перемагав, адже програвати він не любив. О восьмій подавали холодну вечерю — вона була скромною, бо Мері-Енн відмовлялася готувати після чаю. Міс Кері допомагала після вечері прибрати зі стола. Вона рідко їла щось, окрім хліба з маслом, який запивала компотом, але вікарію подавали шматок холодного м'яса. Повечерявши, тітка Луїза дзвоником скликала всіх на вечірню молитву, а потім Філіп ішов спати. Хлопчик протестував проти того, щоби його роздягала Мері-Енн, і незабаром відстояв свої права одягатися і роздягатися самотійно. О дев'ятій годині Мері-Енн приносила яйця і столове срібло. Міс Кері писала на кожному яйці дату і

заносила номер у спеціальну книжку. Потім, повісивши на руку кошик зі столовим сріблом, жінка підіймалася нагору. Містер Кері ще трохи читав одну зі своїх старих книжок, але, як тільки годинник вибивав десяту, гасив лампи і слідом за жінкою йшов на боковеньку.

Коли Філіп приїхав до будинку, спочатку виникли труднощі з визначенням, у який саме день його купати. Набрати достатньо гарячої води завжди було непросто, оскільки кухонний обігрівач не працював, і двоє людей не могли одного й того самого дня прийняти ванну.

Справжня ванна у Блекстейблі була лише у містера Вілсона, і сусіди вважали, що слугує вона йому винятково для хизування. Мері-Енн милася на кухні щопонеділка ввечері, тому що любила починати тиждень чистою. Дядько Вільям не міг купатися в суботу, адже попереду на нього чекав важкий день, а після ванни він завжди почувався трохи стомленим, тому мився щоп'ятниці. З тих самих причин місіс Кері купалася щочетверга. Здавалося, сама природа обрала суботу для Філіпа, але Мері-Енн сказала, що не може підтримувати вогонь цілу суботню ніч — їй і так чимало треба приготувати на неділю, спекти булочки і ще хтозна-що. Вона не збирається купати дитину в суботу ввечері, а самостійно хлопчик, ясна річ, теж би не впорався. Місіс Кері соромилася мити хлопчика, а у містера Кері була служба. Однак вікарій наполягав, що Божий день племінник має зустрічати чистеньким і охайним. Мері-Енн оголосила, що краще звільниться, ніж це терпітиме: пропрацювавши вісімнадцять років, вона не сподівалася, що на неї зіпхнуть іще більше роботи — господарі могли б бути трохи

люб'язнішими. А Філіп запевняв, що його не потрібно мити, він чудово впорається сам. Це поклато справі край. Мері-Енн сказала, що впевнена: сам він як слід не помиється; і нехай краще вона зітре собі в суботній вечір пальці, ніж малий буде ходити брудним — не тому, що він іде до Дому Божого, а тому, що вона ненавидить погано помитих хлопчиків.

РОЗДІЛ 7

Неділя була сповнена подій. Містер Кері звично казав, що в парафії він єдиний працює сім днів на тиждень, не покладаючи рук.

Удома до роботи бралися на півгодини раніше, ніж в інші дні. Бідолашний проповідник навіть у вихідний не може полежати в ліжку, зауважував дядько, звертаючись до Мері-Енн, коли вона рівно о восьмій стукала йому в двері. У неділю місіс Кері одягалася довше і спускалася до сніданку, трохи захекавшись і на кілька секунд випередивши свого чоловіка. Черевики вікарія грілися перед каміном. Перед тим як гарненько поснідати, молитви читали довше, ніж зазвичай. Після сніданку вікарій нарізав тоненькими скибочками хліб для причастя, а Філіпу випадала честь відрізати скоринку. Його відправляли до кабінету по мармурове прес-пап'є, яким дядько тиснув на хліб, доки той не ставав тоненьким і глевким, а потім різав його на маленькі квадратики. Кількість таких шматочків залежала від погоди. Якщо лютувала негода, до церкви навідувалося лише декілька людей, а погожого дня приходило чимало, але до причастя майже нікого не залишалося.

Найбільше вірних збиралося в достатньо суху погоду, аби прогулянка до церкви була приємною, але не в таку погожу, щоби поспішати на вулицю.

Місіс Кері виймала із сейфа в коморі таріль для причастя, і вікарій полірував його замшею. О десятій підїжджала прольотка, і дядько Вільям узував черевики. Місіс Кері затримувалася на кілька хвилин, надягаючи капот, а чоловік у просторому плащі тим часом чекав на неї у передпокої з таким виразом обличчя, як у перших християн, яких ось-ось мали кинути на арену. Його зачудовувало те, що після тридцяти років шлюбу дружина не могла вчасно зібратися в неділю вранці. Нарешті тітка Луїза з'являлася, вбрана у чорний атлас. Вікарій взагалі не любив, коли дружини священнослужителів носили кольоровий одяг, а в неділю вона обов'язково мала вдягати чорний; час від часу, змовившись із міс Грейвс, Луїза пришпилювала до капора біле перо або рожеву троянду, та вікарій змушував зняти їх — він казав, що не піде до церкви з розпусницею. Місіс Кері була жінкою, тому зітхала, а ще вона була дружиною, тому слухалася. Вони вже збиралися сісти в карету, коли вікарій згадав, що ніхто не подав йому яйце. Вони ж знають, що від яйця його голос звучить краще! Дві жінки в хаті, а його благополуччя не обходить жодну з них. Місіс Кері лаяла Мері-Енн, а покоївка огризалася, що не може думати про все одночасно. Вона кинулася за яйцем, а місіс Кері розбила його у келих із хересом. Вікарій проковтнув свій коктейль одним ковтком. Таріль для причастя поклали в карету, і всі нарешті вирушили.

Прольотку замовляли у шинку «Червоний лев», і в ній завжди тхнуло старою соломою. Утім дорогою обидва вікна залишалися зачиненими, аби вікарій не застудився. На паперті на них уже чекав пономар і забирав таріль для причастя, а поки вікарій ішов до ризниці, місіс Кері з Філіпом вмощувалися на церковних лавицях. Тітка Луїза клала перед собою шестипенсову монетку, яку мала пожертвувати на церкву, а Філіпу для цього давала три пенси. Поступово церква наповнювалася людьми, і починалася служба.

На службі Філіпу ставало нудно, та щойно він починав соватися, місіс Кері клала свою ніжну руку йому на плече і докірливо дивилася на хлопчика. Коли співали останній гімн і містер Ґрейвс обходив усіх із тацею для пожертв, малий збадьорювався.

Потім усі розходилися, місіс Кері йшла до лавиці міс Ґрейв трохи побалакати, поки вони чекатимуть на чоловіків, а Філіп вирушав до ризниці. Там його дядько, диякон і містер Ґрейвс іще не встигали познімати стихарі. Містер Кері віддавав племіннику залишки хліба для причастя і дозволяв з'їсти його. Раніше він з'їдав його сам, бо вважав, що викидати хліб буде богохульством, але хлопчиків здоровий апетит позбавив його цього обов'язку. Потім вони рахували гроші. Пожертва складалася з пенсових, трьохпенсових і шестипенсових монеток. Ще на таці для пожертв завжди лежали два самотні шилінги — один, покладений туди вікарієм, а другий — містером Ґрейвсом, а часом там знаходили один флорин⁸. Містер Ґрейвс розповідав вікарію, хто його туди поклав. Це завжди був хтось немісцевий, і священник розмірковував, хто б

це міг бути. Міс Грейвс була свідком такого нерозважливого вчинку і розповідала місіс Кері, що незнайомиць приїхав із Лондона і мав дружину та дітей. Дорогою додому місіс Кері переповіла цю новину, і вікарій вирішив навідатися до благочинника й попросити його про пожертву до фонду заохочення священнослужителів. Потім дядько Вільям поцікавився, чи слухняним був Філіп, а тітка Луїза зауважила, що місіс Вігрем прийшла в новому пальті, містер Кокс так і не з'явився у церкві, а люди кажуть, що міс Філіпс заручилася. Діставшись додому, всі відчували, що заслуговують на порядний обід.

Поївши, місіс Кері йшла до себе в кімнату відпочивати, а її чоловік лягав трохи подрімати на канапі у вітальні.

О п'ятій усі пили чай, а вікарій з'їдав яєчко, щоби поновити сили перед вечірнею. Місіс Кері ввечері до церкви не їздила, щоби Мері-Енн могла відвідати службу, але вдома читала проповідь і співала гімни. Увечері дядько Вільям ішов на службу пішки, а Філіп шкутильгав поруч. Прогулянка в темряві сільською дорогою дивним чином збуджувала його, а осяяна вогнями церква, поступово наближаючись, здавалася дуже гостинною. Спочатку він побоювався дядька, та потрохи звик до нього і, взявши чоловіка за руку, крокував упевненіше, відчуваючи, що перебуває під його захистом.

Повернувшись додому, вони вечеряли. На ослінчику навпроти каміна на містера Кері вже чекали його пантофлі, а поруч стояли Філіпові — один звичайний дитячий черевичок, а другий — потворний і дивакуватий. Укладаючись спати, малий був страшенно стомлений і не заперечував, коли Мері-Енн

роздягала його. Укривши хлопчика ковдрою, покоївка цілувала його, і незабаром Філіп її полюбив.

РОЗДІЛ 8

Філіп був єдиною дитиною в родині й зростав на самоті, тому страждав від неї в будинку священика не більше, ніж удома, коли мама ще була жива. Хлопчик потоваришував із Мері-Енн. Це була круглолиця тридцятип'ятирічна жіночка, донька рибалки, яка працювала в цьому будинку з вісімнадцяти років; тут було її перше робоче місце, і вона не мала наміру його залишати, хоча завжди лякала своїх боязких господарів, що вийде заміж. Її батьки жили в невеличкому будинку на Гарбор-стрит, і Мері-Енн навідувалася до них, коли траплявся вільний вечір. Її оповіді про море збурювали Філіпову уяву, і його юна фантазія наповнювала романтичними вигадками вузькі провулки навколо гавані. Якось увечері він попросив відпустити його в гості до батьків Мері-Енн, але тітка боялася, що там він може чимось заразитися, а дядько сказав, що погане товариство псує гарні манери. Усі ці грубі невиховані рибалки-сектанти йому не подобалися. Але Філіп краще почувався на кухні, ніж у вітальні, тож, щойно випадала нагода, збирав свої іграшки і йшов гратися туди. Тітці було байдуже. Вона не любила гармидеру і знала, що хлопчики вважаються нечепурами, тому радо дозволяла племіннику влаштовувати розгاردіяш на кухні. Якщо Філіп пустував, дядько суворішав і нагадував, що його час віддавати до школи. Місіс Кері хлопчик здавався занадто маленьким для цього; її серце заходилося від

ніжності до сирітки, але спроби заслужити його прихильність були такими незграбними, що малий, соромлячись, зустрічав ці вияви почуттів із такою похмурістю, що жінка почувалася приниженою. Часом вона чула, як його пронизливий голосочок заходиться на кухні реготом, та варто їй було туди увійти, Філіп раптово замовкав і густо червонів, поки Мері-Енн пояснювала жарт. Місіс Кері не бачила в цьому нічого кумедного і силувано всміхалася.

— Він здається щасливішим із Мері-Енн, ніж із нами, Вільяме, — сказала якимось тітка Луїза, повертаючись до свого шиття.

— Одразу видно, як він погано вихований. Слід відточити його манери.

Другою неділі після Філіпового приїзду, трапилася неприємність. Містер Кері, як завжди, ліг перепочити після обіду у вітальні, але не міг заснути від збудження. Містер Грейвс різко розкритикував свічники, якими вікарій прикрасив вівтар. Дядько Вільям придбав їх із других рук у Терканбарі та вважав, що вони пристойно виглядають. Але Джозая Грейвс сказав, що вони папістські. Такі натяки завжди зачіпали священика за живе. Коли поширився рух Едварда Меннінга⁹, що завершився відокремленням від державної церкви, містер Кері навчався в Оксфорді, тож відчував прихильність до римокатолицтва. Вікарій радо зробив би службу пишнішою, ніж було заведено у парафіяльній церкві Блекстейбла, і в таємних куточках своєї душі мріяв про хресну ходу і запалені свічки. Утім навіть він вважав ладан неприпустимим. Вікарій ненавидів слово «протестант». Себе він називав католиком і

частенько казав, що папісти потребували епітетів, тому стали римо-католиками; але англіканська церква теж католицька у найповнішому, найкращому і найблагороднішому сенсі цього слова. Чоловіка тішила думка, що поголене обличчя додає йому схожості з пастором, а в молодості в його рисах було щось аскетичне, що ще більше підкреслювало це враження. Він часто розповідав, як під час однієї з подорожей до Булоні (куди він заради економії поїхав без дружини) сидів у церкві, а кюре підійшов до нього і попросив прочитати проповідь. Містер Кері дотримувався суворих поглядів щодо безшлюбної обітниці серед священнослужителів, які не мають власної парафії, тому звільняв дяконів, якщо вони одружувалися. Проте, коли під час передвиборчого процесу представники Ліберальної партії написали у нього на паркані великими синіми літерами «Найближчий шлях до Риму», вікарій страшенно розлютився і погрожував подати на блекстейблських лідерів партії до суду. Тепер, лежачи на канапі, він твердо вирішив, що жодні слова Джозаї Грейвса не змусять його забрати свічники з віттаря, і кілька разів збуджено промурмотів собі під ніс: «Бісмарк».

Раптом дядько Вільям почув несподіваний шум. Він витер носовичком обличчя, піднявся з канапи, на якій лежав, і рушив до їдальні. Філіп сидів на столі, обклавшись усіма своїми кубиками. Хлопчик зводив велетенський замок, але через якийсь дефект фундаменту конструкція щойно завалилася.

— Що ти робиш із усіма цими кубиками, Філіпе? Тобі добре відомо, що не можна гратися в неділю.

Якусь мить племінник витріщався на нього наляканими очима і за звичкою зашарівся.

— Вдома я завжди грався, — озвався нарешті хлопчик.

— А я переконаний, що твоя дорога мама ніколи б не дозволила тобі так грішити.

Філіп не знав, що грішив, але якщо це було правдою, йому не хотілося, аби маму підозрювали в причетності. Він обхопив руками голову і не відповідав.

— Хіба ти не знаєш, що гратися в неділю — великий-великий гріх? Як тобі здається, чому цей день називають днем відпочинку? Сьогодні ввечері ти йдеш до церкви, і як ти дивитимешся Творцеві в очі, якщо по обіді порушив один із Його законів?

Містер Кері наказав малому негайно прибрати кубики і стояв над ним, поки той не закінчив.

— Ти справжній непослух, — укотре повторив дядько. — Подумай, як засмучується на небесах твоя бідолашна матінка.

Філіп відчув, як підступають сльози, але інстинктивно не хотів, аби хтось їх бачив, тому зчепив зуби і стримав ридання. Містер Кері опустився у крісло і взявся гортати сторінки якоїсь книжки. Хлопчик застиг біля вікна. Будинок вікарія стояв віддалік від шосе до Теркенбері, і з їдальні можна було побачити півкруглу смужку газону, а далі аж до небокраю простягалися зелені поля, на яких паслися вівці. Небо було сумним і сірим. Філіп відчув себе страшенно нещасним.

Незабаром прийшла Мері-Енн, аби накрити стіл до чаю, а згори спустилася тітка Луїза.

— Ти добре подрімав, Вільяме? — поцікавилася вона.

— Ні, — відрубав чоловік. — Філіп так галасував, що я очей не зімкнув.

Це було не зовсім так. Заснути йому не давали власні думки, і Філіп, похмуро слухаючи це, подумав, що зашумів лише разочок, і незрозуміло, що заважало дядькові спати до того чи після. Коли місіс Кері запитала, що саме сталося, вікарій переказав усе дружині.

— Він навіть не попросив вибачення, — підсумував дядько.

— Ох, Філіпе, я впевнена, що ти шкодуєш про свій вчинок, — звернулася до племінника тітка, побоюючись, аби дитина не здалася своєму дядькові ще неслухнянішою, ніж була насправді.

Філіп не відповів. Він продовжував жувати свій хліб з маслом і сам не знав, яка сила не дозволяє йому пошкодувати і вибачитися. Хлопчик відчув, як палають вуха та підступають до очей сльози, але так і не озвався жодним словом.

— Від того, що ти набурмосишся, краще не стане, — попередила місіс Кері.

Чай допили в повній тиші. Тітка Луїза весь час потайки кидала на хлопчика погляди, а вікарій навмисне не помічав його. Зауваживши, що дядько піднявся нагору збиратися, Філіп пішов до передпокою і взяв там свої пальто і капелюх, але дядько, спустившись, побачив його і сказав:

— Я не хочу, щоби ти сьогодні йшов до церкви, Філіпе. Не думаю, що в такому настрої слід заходити до Дому Божого.

Філіп знову змовчав. Він відчув, що його страшенно принизили, і хлопчикові щоки залилися рум'янцем. Малий стояв і дивився, як дядько надягає свого капелюха з широкими крисами і просторого плаща. Місіс Кері, як завжди, провела чоловіка до дверей, а потім повернулася до племінника.

— Не засмучуйся, Філіпе, наступної неділі ти будеш слухняним хлопчиком, і ввечері твій дядько візьме тебе з собою до церкви.

Вона зняла з дитини пальто і капелюх та відвела малого до їдальні.

— Ми з тобою разом почитаємо проповідь, Філіпе, і заспіваємо під фісгармонію гімни. Як тобі така пропозиція?

Племінник рішуче похитав головою. Місіс Кері була спантеличена: якщо хлопчик не читатиме з нею вечірню проповідь, що з ним тоді робити?

— А чим ти хочеш зайнятися, поки не повернеться дядько? — безпомічно запитала жінка.

Філіп нарешті озвався:

— Я хочу, щоби мені дали спокій, — сказав він.

— Філіпе, як ти можеш казати такі злостиві слова? Хіба ти не знаєш, що ми з дядьком хочемо для тебе лише добра? Хіба ти мене зовсім не любиш?

— Я тебе ненавиджу. Краще б ти померла.

Місіс Кері хапнула ротом повітря. Хлопчик кинув ці слова так розлючено, що вона навіть трохи злякалася і не знала, що відповісти. Тітка Луїза сіла на чоловіків стілець і, подумавши про те, як страшенно хотіла полюбити цю самотню кульгаву дитину і як палко прагнула, аби хлопчик полюбив її, — зрештою, вона була бездітною жінкою і, хай на це, безсумнівно, була воля Божа, подекуди не могла дивитися на чужих дітей, так краялося від болю серце — відчула, як забриніли на очах сльози і повільно одна по одній потекли по щоках. Філіп зачудовано дивився на жінку. Місіс Кері витягла носовичок і

перестала стримувати ридання. Раптом хлопчик зрозумів, що тітка плаче через його слова, і пошкодував про них. Він мовчки підійшов до неї і поцілував, хоча ніколи цього добровільно не робив. І тоді бідолашна пані, така маленька у своїй чорній атласній сукні, така зморщена і жовтолиця, зі своїми кумедними кучериками-пружинками, посадила хлопчика собі на коліна, обхопила його руками і заридала так, наче серце ось-ось розірветься. Однак ці сльози були водночас сльозами щастя, адже жінка відчула, як зникла відчуженість між ними. Тепер вона любила хлопчика по-новому, адже він змусив її страждати.

РОЗДІЛ 9

Наступної неділі, коли вікарій готувався подрімати у вітальні, — усе в його житті було сповнене неабиякої церемонності — а місіс Кері збиралася нагору, Філіп запитав:

— Якщо мені не можна гратися, що тоді робити?

— Невже ти не можеш заспокоїтися і хоч трохи посидіти тихенько?

— Я не можу сидіти спокійно аж до самого чаю.

Містер Кері визирнув у вікно, але на вулиці було вогко і холодно, тож він не міг запропонувати Філіпу погуляти в садку.

— Я знаю, що тобі робити, — вивчи напам'ять сьогоднішню молитву.

Дядько взяв із фісгармонії молитовник і, погортавши сторінки, знайшов те, що шукав.

— Молитва коротенька. Якщо розповіси її без помилок, коли я прийду пити чай, дозволю тобі з'їсти вершечок мого яйця.

Містер Кері підтягнув Філіпів стілець, який вони купили спеціально для племінника, до столу і поклав перед хлопчиком книжку.

— Диявол знайде роботу ледащим рукам, — нагадав вікарій.

Дядько підкинув у вогонь кілька вуглин, аби кімнату зігрівало радісне тепло, коли він вийде до чаю, і вирушив до вітальні. Там містер Кері розстебнув комірець, поправив подушки і зручно вклався на канапі. Вирішивши, що у вітальні прохолодно, тітка Луїза принесла з передпокою плед, накрила чоловікові ноги і дбайливо обгорнула ступні. Потім засунула завіси, аби світло не різало очі, й, оскільки чоловік уже встиг їх заплющити, навшпиньки вийшла з кімнати. Сьогодні вікарій був у злагоді з самим собою, тож через десять хвилин уже спав і тихенько схропував.

Це була шоста неділя після Богоявлення, і молитва починалася словами «Благословенний Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, що нас у Христі поблагословив усяким благословенням духовним у небесах»¹⁰. Філіп прочитав їх, але не міг зрозуміти. Він спробував промовити слова вголос, але чимало з них були незнайомими, а побудова речень — дивною. Він не міг втримати в голові більше ніж два рядки, а увага постійно відволікалася: до стін вікарієвого будинку були підв'язані фруктові дерева, і довга тоненька гілочка весь час билася в шибку; в полях за садком флегматично паслися вівці. Здавалося, наче мізки зав'язалися вузлом. Потім хлопчика охопила паніка, що він не встигне вчасно вивчити слова, і Філіп узявся швиденько нашіптувати їх собі, не намагаючись зрозуміти, а просто завчаючи напам'ять, наче папуга.

Того дня місіс Кері не вдавалося заснути, тож о четвертій годині вона почувалася такою бадьорою, що спустилася вниз. Жінка думала, що почує, як Філіп без жодної помилки прочитає дядькові молитву. Тоді Вільям буде задоволений і зрозуміє, що у племінника добре серце. Але підійшовши до їдальні, вона раптом почула звук, який змусив її зупинитися. Серце тьохнуло. Тітка Луїза повернулася, тихенько вислизнула з будинку, обійшла навколо нього, наблизилася до вікна їдальні й обережно зазирнула всередину. Філіп сидів на стільці, на який вона його посадила, заховавши обличчя в долоні, й розпачливо ридав. Жінка побачила, як конвульсивно смикаються дитячі плечики, і злякалася. У цій дитині її завжди приголомшувала витримка. Вона ніколи не бачила, щоби племінник плакав, а тепер зрозуміла, що за спокоєм ховався інстинктивний страх відкрити комусь свої почуття — хлопчик плакав, заховавшись від інших.

Навіть не подумавши про те, що чоловікові не сподобається, якщо його раптово розбудять, тітка Луїза увірвалася у вітальню.

— Вільяме, Вільяме, — поклікала вона, — хлопчик плаче так, наче в нього ось-ось розірветься серце.

Містер Кері сів і виплутав із пледа ноги.

— Чому він плаче?

— Не знаю... Ох, Вільяме, ми не можемо дозволити хлопчикові бути нещасним. Як гадаєш, ми в цьому винні? Якби в нас були діти, ми б знали, що робити.

Містер Кері розгублено подивився на дружину. Він почувався надзвичайно безпомічним.

— Не може ж він плакати через те, що я дав йому вивчити молитву напам'ять? Там не більше десяти рядків.

— Вільяме, тобі не здається, що я могла б дати йому якусь книжку з малюнками? Хай порозглядає їх. У нас є кілька про Святу Землю. У них не може бути нічого поганого.

— Звісно, я не проти.

Місіс Кері пішла до кабінету. Колекціонування книжок було чоловіковою пристрастю, і він ніколи не забував зазирнути на годинку чи дві до букіністичної крамнички, коли їздив до Теркенбері; звідти Вільям завжди привозив чотири-п'ять порослих цвіллю книжок. Читати він давно розлюбив, тому ніколи цього не робив, але гортав сторінки, роздивлявся ілюстрації, якщо вони там були, і лагодив палітурки. Вікарій любляв дощові дні: можна було залишатися вдома зі спокійним серцем, білим яечком і слоїком клею та латати юхту¹¹ якоїсь потертої книжечки. У нього було чимало книжок про подорожі, прикрашених гравюрами на сталі, й місіс Кері одразу знайшла два томи, в яких ішлося про Палестину. Біля дверей вона навмисно закашлялася, аби племінник мав час заспокоїтися; жінка відчувала, що принизить хлопчика, якщо застане його у сльозах, тому поклацала клямкою. Коли вона увійшла, Філіп схилився над молитовником, прикриваючи очі, щоби тітка не побачила, що він плакав.

— Ти вже вивчив молитву? — поцікавилася вона.

Він трохи помовчав, і місіс Кері зрозуміла, що малий боїться, що тремтячий голос видасть його. Дивно, але це її чомусь спантеличило.

— Я не можу вивчити її напам'ять, — нарешті відповів племінник, зітхаючи.

— Ну, гаразд, не засмучуйся, — заспокоїла вона дитину. — Ти не мусиш її вчити. У мене для тебе є книжки з малюнками. Ходи, сядеш мені на коліна, і подивимося їх разом.

Філіп зіслизнув зі стільця і покульгав до тітки. Погляду він не підводив, аби вона не побачила його очей. Тітка Луїза обійняла малого.

— Дивися, — промовила вона, — це місце, де народився наш Господь Всемогутній.

Жінка показала дитині східне місто з пласкими дахами, куполами та мінаретами. На задньому плані росло кілька пальм, а під ними відпочивали два араби та кілька верблюдів. Філіп провів долонькою по картинці, наче хотів торкнутися будинків і просторого одягу кочівників.

— Прочитай, що там написано, — попросив хлопчик.

Місіс Кері своїм безбарвним голосом прочитала текст на протилежній сторінці. Це була романтична розповідь якогось мандрівника, що у тридцяті роки VIII століття подорожував Сходом. Можливо, текст був занадто пишномовним, але він аж сочився тим захопленням, яке викликав Схід у покоління після Байрона та Шатобріана¹². За хвилину чи дві Філіп увірвав її.

— Я хочу подивитися на інший малюнок.

Коли увійшла Мері-Енн, місіс Кері підвелася, щоби допомогти їй розстелити скатертину, а Філіп поспіхом погортав ілюстрації. Тітка Луїза ледве вмовила племінника відкласти книжку, поки вони питимуть чай. Хлопчик забув про свої відчайдушні спроби вивчити молитву напам'ять, забув про

сльози. Наступного дня дощило, і він знову попросив книжку. Місіс Кері радо дала їй. Розмовляючи про хлопчичове майбутнє, вони з чоловіком сподівалися, що він прийме сан, тож його цікавість до книжки, де було описано місця, освячені присутністю Ісуса, здавалася їй добрим знаком. Схоже, Філіп мав природжену схильність до релігії. Утім через день чи два хлопчик попросив дати йому ще книжок. Містер Кері взяв його з собою до кабінету, показав полицю, на якій тримав ілюстровані видання, і вибрав книжку про Рим. Філіп жадібно схопив її. Ілюстрації стали його новою розвагою. Роздивившись кожную гравюру, він почав читати попередню і наступну сторінки, щоби дізнатися, про що ж там ідеться, і незабаром іграшки перестали цікавити хлопчика.

Пізніше він навчився сам діставати книжки з полиці, коли поруч нікого не було; і, напевно, через те, що перше враження на нього справило східне місто, найбільше хлопчика зачаровували оповіді про Левант¹³. Коли він роздивлявся мечеті та розкішні палаци, серце калатало в грудях, але одна ілюстрація з книжки про Константинополь особливо вразила Філіпову уяву. Це була «Зала тисячі колон» — так називалася візантійська водойма, про яку говорили, що вона безкрая; як оповідає легенда, біля входу на необережних завжди чекав човен, але жоден із мандрівників, який наважився поплисти на ньому в темряву, більше ніколи не повернувся назад. А Філіп уявляв, як човен пливе собі між колонами одним каналом, а потім другим і нарешті припливає до якогось дивного маєтку.

Одного дня хлопчикові пощастило і він натрапив на «Тисячу й одну ніч» у перекладі Лейна¹⁴. Спочатку його захопили

ілюстрації, а потім він почав читати — спочатку магичні історії, а потім усі інші; й ті, що сподобалися найбільше, малий перечитував знову і знову. Більше він ні про що не міг думати. Забув про навколишній світ. За стіл його доводилося кликати двічі, а то й тричі. Несподівано для нього самого у хлопчика з'явилася найкраща у світі звичка — звичка читати: він не здогадувався, що створив для себе схованку від усіх життєвих негараздів; не знав навіть, що вигадав собі нереальний світ, який перетворить справжнє життя на щоденне джерело гірких розчарувань. Незабаром Філіп узявся за інші книжки і рано подорослішав. Побачивши, що малий знайшов собі заняття і вже не турбує їх і не галасує, дядько з тіткою більше не переймалися. У містера Кері книжок було так багато, що він не всі їх знав, а оскільки читав мало, то забував, що саме привозив із дешевої букіністичної крамнички. Часом серед проповідей, наставлянь, мандрівок, життєписів святих і отців церкви та її історії траплялися старомодні романи, які нарешті відкрив для себе Філіп: він обирав книжки за назвою і спочатку прочитав «Ланкаширських відьом»¹⁵, а потім «Чудового Крічтона»¹⁶ і безліч інших. Варто йому було відкрити книжку, де два самотніх мандрівники їхали верхи краєчком жахливої ущелини, хлопчик знав, що опинився в безпеці. Настало літо, і садівник, колишній моряк, зробив для Філіпа гамак і почепив його серед гілок плакучої верби. Там хлопчик лежав довгими годинами, заховавшись від усіх, хто міг навідатися до будинку вікарія, і не відриваючись читав. Час минав, настав липень, а потім серпень: щонеділі у церкві збиралася юрба чужинців, а пожертвування подекуди становили два фунти. Цієї пори і

священик, і місіс Кері нечасто виходили за межі садка — вони не любили незнайомі обличчя і відчували до лондонських гостей відразу. Будинок навпроти на шість тижнів винайняв джентльмен із двома синами; він відправив прислугу запитати, чи не хоче Філіп зайти і погратися з ними, але місіс Кері ввічливо відмовила. Вона боялася, що міські хлопчики зіпсують її племінника. Філіп збирався стати духовною особою, тож слід було оберігати його від нечестивого впливу. Жінці хотілося бачити в хлопчикові Самуїла в дитинстві¹⁷.

РОЗДІЛ 10

Кері вирішили віддати Філіпа до Королівської школи у Теркенбері. Усі діти сусідських священиків теж училися там. Школа мала давній зв'язок із кафедральним собором: її директор був почесним каноніком¹⁸, а колишній директор — архідияконом. У ній заохочували прагнення хлопчиків отримати священичий сан, а викладали так, аби підготувати добропорядних юнаків прожити життя, славлячи Господа. Школа мала свої підготовчі класи, і Філіпа було вирішено віддати до них. Якось по обіді в четвер, наприкінці вересня, містер Кері повіз племінника до Теркенбері. Цілий день Філіп місця собі не знаходив і трохи побоювався. Про школу він знав небагато — лише те, що прочитав у «Особистому журналі хлопчика»¹⁹. А ще він читав «Ерік, або Крок за кроком»²⁰.

У потязі до Теркенбері хлопчика нудило від страху, й усю дорогу до міста він просидів блідий і мовчазний. Висока цегляна стіна перед школою робила її схожою на в'язницю.

Коли вони подзвонили, у стіні відчинилися невеличкі дверцята, з них з'явився неохайний незграба і потяг Філіпову олов'яну скриньку та коробку з іграшками всередині. Дядька з племінником відвели до вітальні, захаращеної потворними меблями і стільцями, що вишикувалися по колу під стінами з непривітною жорсткістю. Там містер Кері і Філіп чекали на директора.

— Який цей містер Ватсон? — поцікавився хлопчик трохи згодом.

— Сам побачиш.

Знову запала тиша. Містер Кері розмірковував, чому директор досі не прийшов. Незабаром Філіп знову спробував зав'язати розмову:

— Скажи йому, що я клишоногий, — нагадав він.

Перш ніж дядько Вільям встиг відповісти, двері розчахнулися, і до кімнати величаво увійшов містер Ватсон. Філіпу директор здався гігантом. Це був чоловік заввишки понад шість футів²¹, кремезний, із велетенськими долонями і пишною рудою бородою; розмовляв він голосно і жартівливо, але від його надмірної життєрадісності у хлопчика нажахано стислося серце. Директор потиснув руку містеру Кері, а потім узяв маленьку хлопчикову долоньку в свою.

— Гаразд, юний друже, ти радієш, що йдеш до школи? — гримнув він.

Філіп зашарівся і не знайшов слів, аби відповісти.

— Скільки тобі років.

— Дев'ять, — озвався хлопчик.

— Слід казати «сер», — нагадав дядько.

— Бачу, тебе є ще чого повчити, — весело заревів директор і, вирішивши підбадьорити хлопчика, полоскотав його грубими пальцями. Філіп знітився і тривожно скрутився від чоловікових дотиків.

— Поки що я поселив його в невеличкий дортуар... Тобі там сподобається, правда ж? — додав директор, звертаючись до малого. — Там буде всього вісім хлопчиків. Незабаром звикнеш.

Потім двері знову відчинилися, і на порозі з'явилася місіс Ватсон — смаглява жінка з чорним волоссям, розділеним посередині охайним проділом. Вона мала надивовижу повні губи, ніс-гудзичок і великі чорні очі. Розмовляла жінка рідко, а всміхалася ще рідше. Містер Ватсон познайомив свою дружину з містером Кері, а потім дружньо підштовхнув до неї Філіпа.

— Це новенький хлопчик, Гелен. Його звать Кері.

Не промовивши жодного слова, жінка потисла Філіпові руку і мовчки сиділа, поки директор розпитував вікарія, що Філіп знає і за якими книжками готувався. Галаслива сердечність містера Ватсона трохи збивала блекстейблського священика з пантелику, і за хвилину-другу він підвівся.

— Гадаю, краще буде просто зараз залишити Філіпа з вами.

— Гарзд, — погодився містер Ватсон. — Зі мною він буде в безпеці. Житиме, як у Бога за пазухою. Правда ж, юний друже?

Не дочекавшись від Філіпа відповіді, чоловік вибухнув гучним реготом. Містер Кері поцілував племінника в чоло і пішов геть.

— Ходімо, юний друже, — прокричав містер Ватсон. — Я покажу тобі твій клас.

Він перетнув вітальню гігантськими кроками, і Філіп поспішив слідом. Директор привів хлопчика до довгої кімнати з порожніми стінами і двома столами, що простягнулися на всю її довжину; обабіч них стояли дерев'яні лави.

— Поки що тут не надто людно, — зауважив містер Ватсон. — Я покажу тобі ігровий майданчик, а потім піду, і ти зможеш оглянути все сам.

Містер Ватсон ішов попереду. Філіп опинився на великому ігровому майданчику, з трьох боків оточеному високими цегляними стінами. З четвертого боку його обмежували залізні ґратки, за якими виднілася широка галявина, а позаду — якісь будівлі Королівської школи. Майданчиком невтішно тинявся самотній хлопчик, підкидаючи ногою вгору камінці.

— Привіт, Веннінгу, — загорлав містер Ватсон. — Ти коли тут з'явився?

Малий підійшов ближче і привітався за руку.

— Це новенький. Він старший і вищий за тебе, тож не зачіпай його.

Директор дружелюбно глипнув на хлопчиків, налякавши їх до смерті своїм громоподібним голосом, а потім розреготався і залишив дітей наодинці.

— Як тебе звуть?

— Кері.

— Хто твій батько?

— Він помер.

— Ох! А твоя мама має посуд?

— Моя мама теж померла.

Філіп думав, що ця відповідь змусить хлопчика знітитися, але Веннінг був не з тих, хто так просто відмовляється від своїх жартів.

— Гарзд, а раніше вона мила посуд? — не вгавав він.

— Так, — обурено погодився Філіп.

— То вона була посудомийкою?

Малий розреготався, радіючи успіху власного жарту, а потім помітив Філіпові ступні.

— Що в тебе з ногою?

Філіп інстинктивно спробував уникнути чужого погляду і заховав хвору ступню за здоровою.

— Я клишоногий, — пояснив він.

— Як це сталося?

— Так завжди було.

— Покажи-но.

— Ні.

— Ну й не треба. — З цими словами малий щодуху кóпнув Філіпа по гомілці. Кері такого не чекав і не зміг ухилитися. Він задихнувся від болю, але сильнішим за біль було здивування. Хлопчик не знав, чому Веннінг копнув його, і навіть не подумав поставити йому синець. До того ж хлопчик був менший за нього, а Філіп читав у «Особистому журналі хлопчика», що підло бити молодших. Поки Філіп гладив гомілку, з'явився третій хлопчик, і мучитель пішов до нього. Незабаром Кері помітив, що вони розмовляють про нього, і відчув, як обидва витріщаються на його ступню. Від цього йому зробилося спекотно і незручно.

А потім прийшли інші, одразу дванадцяттеро хлопчиків, а потім ще кілька, і всі почали розповідати, що робили на канікулах і як чудово грали в крикет. Потім з'явилося декілька нових хлопчиків, і раптом Філіп виявив, що вже розмовляє з ними. Він соромився і нервував. Так хотілося бути приємним співрозмовником, але не вдавалося вигадати, що б такого сказати. Йому ставили безліч запитань, і Філіп охоче відповідав. Один хлопчик поцікавився, чи вміє він грати в крикет.

— Ні, — відповів він. — Я клишоногий.

Хлопчик подивився вниз і зашарівся. Філіп бачив, що його новий знайомий збагнув, що поставив недоречне запитання, але занадто соромився, аби вибачитися, тому просто ніяково дивився на нього.

1. Модна в кінці XIX ст. частина жіночого туалету у вигляді подушечки, яка підкладалася під сукню нижче талії для надання фігурі пишності. — Тут і далі прим. пер.

2. Британська та американська міра довжини. Одна миля дорівнює 1609,344 м.

3. Цупка вовняна, бавовняна або шовкова тканина у дрібний рубчик.

4. Англійська монета і грошова одиниця Великої Британії до переходу на десяткову грошову. Дорівнювала 12 пенсам або 1/20 фунта стерлінгів.

5. Фортепіанні п'єси Фелікса Мендельсона, зібрані у вісім зошитів по шість п'єс у кожній.

6. Пісня Франца Абта, німецького композитора і хорового диригента, автора понад трьох тисяч творів. Часто її помилково вважають народною.

7. Німецька народна дитяча пісенька.

8. Колишня англійська монета у два шилінги.
9. Англіканський кардинал, згодом прийняв католицитво.
10. Еф. 1:3. — Тут і далі переклад Біблії І. Огієнка.
11. Сорт шкіри, одержуваний особливою обробкою шкур великої рогатої худоби, коней, свиней.
12. Франсуа-Рене де Шатобріан — франкомовний бретонський письменник, політик і дипломат, один із засновників романтизму у франкомовній літературі. Був одним із найактивніших політиків Франції та міністром іноземних справ Франції у період реставрації Бурбонів.
13. Загальна назва країн, розташованих у східній частині Середземномор'я.
14. Британський орієталіст, мандрівник та перекладач. Відомий завдяки перекладу «Тисячі й однієї ночі», який виконав згідно з вікторіанською мораллю.
15. Роман Вільяма Гаррісона Ейнсворта.
16. Комедійна п'єса Джеймса Баррі. Насправді вона була написана у 1902 році, вже після описаних тут подій. Можливо, йдеться про роман В. Г. Ейнсворта «Крічтон».
17. Самуїл — пророк і останній суддя Ізраїлю. Самуїла в дитинстві зобразив на своїй картині англійський портретист Джошуа Рейнольдс.
18. Найвищий титул священика в єпархії у католицькій, англіканській церквах, найчастіше член єпископської капітули. Почесні каноніки мають лише титул без будь-яких обов'язків і право носити відзнаки — пелерину і нарукавники.
19. Щомісячний журнал, де публікували цікаві історії та практичні поради щодо позашкільних занять. Виходив із 1879 до 1967 року.
20. Роман англіканського богослова Ф. В. Фаррара.

21. Приблизно 180 см.

РОЗДІЛ 11

Наступного ранку Філіп прокинувся від калатання дзвону і зачудовано оглянув свою спальню. А потім чийсь голос заспівав, і хлопчик одразу пригадав, де опинився.

— Вже прокинувся, Співаче?

Спальні в дортуарі відокремлювалися стінками з полірованої сосни, а замість дверей була зелена завіса. У ті часи люди не надто замислювалися про вентиляцію, тож вікна відчиняли лише вранці, коли провітрювали дортуар.

Філіп встав із ліжка й улякнув, аби прочитати молитви. Ранок був холодний, і хлопчик трохи тремтів, але дядько навчив його, що Бог уважніше слухає ті молитви, які ти промовляєш у нічній сорочці, й не буде чекати, поки ти вдягнешся. Малого це не здивувало — Філіп уже почав розуміти, що створений Богом, якому подобаються поневіряння його прихильників. Помолившись, хлопчик умився. На п'ятдесят вихованців у школі були лише дві ванни, і кожна дитина купалася раз на тиждень. Решту часу доводилося митися у невеличкій чаші на умивальнику, який стояв у кожній спальні поруч із ліжком та стільцем. Одягаючись, хлопчики радісно базікали, а Філіп всотував у себе кожнісіньке слово. Задзвенів черговий дзвінок, і всі кинулися вниз. Діти позаймали свої місця на лавах із обох боків від довгих класних столів, а потім з'явився містер Ватсон у супроводі дружини та прислуги і теж сів. Директор виразно прочитав молитви, благаючи Бога своїм громоподібним голосом так, наче звертався особисто до

кожного учня. Філіп напружено слухав його. Потім містер Ватсон прочитав один розділ із Біблії, і прислуга покинула клас. За мить неохайний юнак приніс дві величезні каструлі з чаєм, а потім повернувся знову з тарілками, на яких лежали хліб і масло.

Філіп мав вибагливий смак, і від товстих скибок масла на хлібі його одразу занудило, але побачивши, як інші хлопчики зішкрібають його, скористався їхнім прикладом. Усі привезли з дому в скриньках із іграшками тушковане м'ясо і таку-сяку їжу, а дехто отримував «додаткові» яйця та бекон, на чому непогано наживався містер Ватсон. Коли він запитав у містера Кері, чи повинен Філіп теж отримувати добавку, священник відказав, що, на його думку, хлопчиків не слід розбещувати. Директор охоче погодився — він теж вважав, що для підростаючого покоління немає нічого кращого за хліб із маслом, але деякі батьки наполягали на іншій їжі, надмірно балуючи своїх нащадків.

Філіп помітив, що ці «добавки» додають хлопчикам певного статусу, і вирішив написати тітці Луїзі і попросити, щоби йому теж їх замовили.

Після сніданку діти гуляли на майданчику. Тут поступово збиралися і ті, хто залишався у школі лише вдень, — сини місцевих священнослужителів, розквартированих офіцерів та чоловіків, які займалися в цьому старому містечку промисловими й фінансовими справами. Зрештою пролунав дзвінок, і всі потягнулися до школи, де у великій довгій кімнаті під протилежними стінами сиділи молодші вчителі та навчали учнів другого і третього класів. Поруч, в окремій меншій кімнаті, містер Ватсон займався з першокласниками. В

офіційних звітах та промовах ці три класи називалися старшим, середнім та молодшим підготовчим курсом, аби їх можна було об'єднати з Королівською школою. Філіп опинився в молодшому. Учитель, червонощокий містер Райс із приємним голосом, весело спілкувався з учнями, тож час минав швидко. Філіп здивувався, коли годинник показав чверть по десятій і дітей відпустили на десятихвилинну перерву.

Усі учні з галасом кинулись на ігровий майданчик. Новачкам наказали стати в центрі, а всі інші вишикувалися вздовж стін, і почали грати в «Свиню посередині». Ті, хто вчився у школі давно, бігали між стінами, а новенькі учні намагалися їх упіймати: коли комусь вдавалося схопити суперника і промовити чарівні слова — «один, два, три, свиню собі бери», — той ставав в'язнем і допомагав ловити інших. Філіп побачив хлопчика, що пробігав повз нього, і спробував упіймати його, але кульгава нога не залишала йому жодних шансів, тому бігуни користувалися нагодою і прослизали прямісінько через його ділянку поля. А потім комусь із дітей прийшла в голову геніальна ідея скопіювати незграбний Філіпів біг. Інші побачили це й розреготалися; усі вони скористалися прикладом свого товариша і почали бігати навколо Кері, гротескно кульгаючи та пронизливо регочучи своїми високими голосами. Захопившись новою розвагою, хлопці втратили глузд і безпомічно задихалися від сміху. Хтось зробив Філіпу підніжку, і він впав, як завжди, важко та розбив коліно. Коли Кері підвівся, всі засміялися ще гучніше. Якийсь хлопчик штовхнув його в спину, і він знову мало не впав, але, на щастя, чиясь рука підхопила його. Про гру всі геть забули —

Філіпова фізична вада розважала їх не гірше. Один учень вигдав дивну хитку ходу, і вона здалася всім особливо кумедною — кілька його друзів навіть попадали на землю і перекочувалися від сміху. Філіп страшенно налякався. Він не міг збагнути, чому всі кепкують із нього. Серце гупало так сильно, що хлопчик ледве дихав і перелякався більше, ніж будь-коли в житті. Він тупо завмер, поки інші школярі бігали навколо, кривлялися і реготали; вони криком наказували йому спробувати упіймати їх, але Філіп не ворушився. Просто не хотів, аби діти знову побачили, як він бігає, і щодуху намагався не розплакатися.

Раптом пролунав дзвінок, і всі повернулися до школи. У Філіпа з розбитого коліна текла кров, а сам він був скуйовджений і вкритий пилюкою. Містерові Райсу не одразу вдалося заспокоїти клас. Діти досі були збуджені новою чудернацькою забавкою, і Кері, помітивши, що двоє чи троє нишком зиркають на його ступні, запхав їх під лавицю.

По обіді всі пішли грати в футбол, але містер Ватсон зупинив Філіпа, коли той ішов з їдальні.

— Підозрюю, Кері, що у футбол ти грати не можеш, — повідомив він. Філіп присоромлено зашарівся.

— Так, сер.

— Гаразд. Краще прогуляйся до поля. Ти ж зможеш туди дійти, чи не так?

Філіп і гадки не мав, про яке поле йдеться, але знову повторив:

— Так, сер.

За хлопчиками наглядав містере Райс; побачивши, що Філіп не перевдягнувся, вчитель запитав, чому він не хоче грати.

— Містер Ватсон сказав, що я не мушу грати, сер, — пояснив Кері.

— Чому?

Навколо юрмилися діти і зацікавлено розглядали його; Філіпа знову накрила хвиля сорому. Він мовчки опустив очі, але інші відповіли замість нього:

— Він клишоногий, сер.

— Ох, зрозуміло.

Містер Райс був зовсім молодим — диплом він отримав лише минулого року, і тому раптово розгубився. Інстинкт підказував вибачитися, але зробити це було соромно. Тому вчитель голосно прикрикнув на дітей грубим голосом:

— А тепер, хлопці, ви чого чекаєте? Займайтеся своїми справами.

Дехто вже почав грати, а інші взялися ділитися на групки з двох-трьох людей.

— Краще я піду з тобою, Кері, — сказав учитель. — Ти ж не знаєш дорогу, так?

Філіп почув доброту в голосі містера Райса, і ридання застрягли в горлі.

— Я не дуже швидко ходжу, сер.

— Тоді я йтиму повільніше, — всміхнувся вчитель.

Хлопчикові припав до душі цей червонощокий чоловік із пересічною зовнішністю, який знайшов для нього добре слово. Раптом він зрозумів, що вже не відчувається таким нещасним.

Але вночі, коли всі вкладалися спати і вже роздягнулися, зі своєї спальні вийшов хлопчик на прізвисько Співак і запхав голову до Філіпової кімнатки.

— Ну ж бо, подивимося на твою ногу, — наказав він.

— Ні, — відрубав Філіп і швиденько застрибнув до ліжка.

— Жодних «ні», — не вгавав Співак. — Ходи-но сюди, Мейсоне.

Хлопчик із сусідньої спальні визирав з-за рогу і, почувши останні слова, одразу прослизнув усередину. Вони схопили Філіпа і спробували зірвати з нього ковдру та простирadlo, але Кері міцно тримав їх.

— Чому ви не дасте мені спокій? — крикнув він.

Співак схопив щітку і почав гамселити нею Філіпа по пальцях, якими той вчепився у ковдру. Хлопчик скрикнув.

— А чому ти не покажеш нам спокійно свою ногу?

— Не хочу.

Філіп розпачливо стиснув кулак і вдарив хлопчика, який мучив його, але був у не виграшному становищі, і суперник схопив його за руку та почав її викручувати.

— Ой, не треба, не треба, — заскиглив Філіп. — Ти зламаєш мені руку.

— Тоді замовкни і покажи ступню.

Філіп схлипнув, а потім зітхнув. Хлопець знову викрутив йому руку. Біль був нестерпним.

— Гарзд. Покажу, — здався Кері.

Він витягнув ногу з-під ковдри. Співак досі не випускав його зап'ястя і зацікавлено розглядав потворну стопу.

— Хіба ж вона не огидна? — озвався Мейсон.

До спальні зайшов ще один хлопчик і приєднався до глядачів.

— Фу-у-у, — гидливо протягнув він.

— Як на мене, якась підозріла. — Співак скривився. — Вона тверда?

Він торкнувся ноги кінчиком пальця, обережно, наче вона жила власним життям. Раптом на сходах почулися важкі кроки містера Ватсона. Діти знову накинули постіль на Філіпа і, мов кролики, подріботіли до власних спалень. До дортуару зайшов директор. Звівшись навшпиньки, він кинув погляд понад мотузкою із зеленою завісою і перевірів дві чи три спальні. Маленькі хлопчики міцно спали. Чоловік вимкнув світло і вийшов із кімнати.

Співак погукав Філіпа, але той не відповів, учепившись зубами в подушку, щоби приглушити ридання. Хлопчик плакав не через біль, якого йому завдали, не через приниження, яке відчував, коли діти розглядали його ногу, а розлютившись на себе самого, через те, що не зміг протистояти знущанням і добровільно показав ногу.

Саме тоді він збагнув, яке жалюгідне його життя. Його дитячому розуму здавалося, що тепер Філіп вічно страждатиме. Без особливого зв'язку він пригадав той холодний ранок, коли Емма підняла його з ліжечка і поклала поруч із мамою. Відтоді він ніколи не думав про це, але тепер відчув тепло матиного тіла та її обійми. Раптом Філіпу здалося, що ціле його життя було сном — і матирина смерть, і життя в будинку вікарія, і два нестерпних дні у школі, а завтра вранці він знову прокинеться вдома. Від цієї думки сльози висохли. Філіп був таким

нешасним, що це не могло бути правдою, його мати жива, а Емма незабаром прийде і ляже спати. Хлопчик заснув.

Однак наступного ранку малого розбудило калатання дзвона, а першим, на що наштовхнувся погляд, була зелена завіса його спальні.

РОЗДІЛ 12

Час минав, і цікавість до Філіпової вади вщухла. До неї звикли, як до рудого волосся одного хлопчика чи надмірної огрядності іншого, але він встиг стати страшенно вразливим. Кері ніколи не бігав, якщо цього можна було уникнути, бо знав, що так його кульгавість більше впадає у вічі, й виробив особливу ходу. Здебільшого хлопчик стояв, заховавши хвору ступню за здорову, аби вона не привертала увагу, і постійно насторожено чекав на чийсь насмішки. Гратися з іншими дітьми у жваві ігри він не міг, тож здавався чужим у шкільному житті. Філіп міг лише спостерігати за їхніми забавками на подвір'ї і відчував, що між ним та однокласниками виросла стіна. Іноді здавалося, що діти думають, наче він сам винен, що не може грати у футбол, а Кері не міг їм нічого пояснити. Він часто залишався на самоті й, попри свій балакучий характер, скоро став мовчазним і почав замислюватися про те, що відрізняє його від інших школярів.

Найкремезніший у дортуарі хлопчик, на прізвисько Співак, його не любив, тож маленькому, як на свій вік, Філіпу довелося стерпіти чимало знущань. Приблизно посередині семестру в школі розпочалася епідемія гри у «вістря». Двоє гравців грали

сталевими перами для ручок на столі або лавиці. Ти мусив підштовхнути нігтем своє перо так, аби його вістря опинилося над кінчиком пера суперника, а він мусив запобігти цьому і встановити своє перо над твоїм; переможець, подихавши на пучку свого великого пальця, сильно притискав до неї обидва пера і, якщо вдавалося втримати їх у повітрі, ставав їхнім власником. Незабаром всі грали тільки в цю гру, а найталановитіші назбирали чимало трофеїв. Однак за деякий час містер Ватсон збагнув, що це різновид азартної гри, заборонив її і забрав у хлопчиків пера. Філіп грав у неї досить вправно і віддавав свій вигреш із важким серцем, але пальцям так і кортіло знову взятися до справи, тому за кілька днів дорогою на футбольне поле хлопчик зайшов до крамнички і купив рондо²² на ціле пенні. Він носив пера в кишені й насолоджувався їхньою вагою, але незабаром Співак довідався про їхнє існування. Він теж віддав усе вигране, але зберіг одне велетенське непереможне перо на прізвисько Джамбо і не міг впоратися зі спокусою виграти все, що мав Філіп. Кері знав, що не має переваг зі своїми маленькими перами, але мав сміливий характер і любив ризикувати, до того ж розумів, що Співак не дасть йому спокою. Він уже не грав цілий тиждень і сідав за стіл, аж сяючи від збудження. Філіп швиденько програв два маленьких пера, і Співак уже тріумфував, але втретє Джамбо чомусь зіслизнуло, тож Кері вдалося накрити його своїм. Від радості хлопчик аж застогнав, і саме тоді зайшов містер Ватсон.

— Що це ви тут робите? — поцікавився він, переводячи погляд із Філіпа на Співака, але діти мовчали. — Хіба ви не знаєте, що я заборонив цю ідіотську гру?

Серце у Кері закалатало. Він знав, що буде далі, й неабияк налякався, але до страху додалася ще й радість. Його ніколи не сікли різками. Буде, звісно, боляче, зате потім він матиме чим похвалитися.

— У мій кабінет, негайно.

Директор повернувся, і діти потягнулися за ним. Співак прошепотів Філіпу:

— Зараз отримаємо на горіхи.

Містер Ватсон тицьнув у нього пальцем.

— Нахилийся, — наказав він.

Блідий, мов смерть, Філіп спостерігав, як хлопчик смикається після кожного удару, а після третього почув, як він скрикнув. Різка злітала в повітря й опускалася ще тричі.

— Достатньо. Підводься.

Співак випростався. Сльози струмками текли по обличчю. Філіп зробив крок уперед. Містер Ватсон коротко глипнув на нього.

— Тебе я не битиму. Ти новенький. І я не можу вдарити каліку. Йдіть собі обидва і наступного разу будьте слухняними.

Коли вони повернулися в клас, там уже чекало кілька хлопчиків, які якимось таємничим чином довідалися, що сталося. Вони одразу напосілися на Співака, жадібно розпитуючи. Його обличчя досі було червоним, а на щоках виднілися сліди від сліз. Хлопчик кивнув головою на Філіпа, який тримався трохи позаду.

— Йому все зійшло з рук, тому що він каліка, — кинув розгнівано.

Філіп мовчки почервонів. Він відчував, що хлопчики дивляться на нього зневажливо.

— Скільки отримав? — запитав один із них Співака.

Але той не відповів. Йому зробили боляче, і він розлютився.

— Більше не проси мене знову грати з тобою у «вістря», — звернувся Співак до Філіпа. — Тобі добре — ти нічим не ризикуєш.

— Я тебе не просив.

— Не просив?

Він рвучко смикнув ногою і поставив Філіпу підніжку. Той завжди неміцно тримався на ногах і важко впав на землю.

— Каліка, — крикнув Співак.

До кінця семестру він жорстоко знущався з Філіпа, і попри те, що хлопчик намагався не потрапляти йому на очі, школа була для цього занадто маленькою. Кері спробував бути зі своїм ворогом дружнім і радісним; він принизився настільки, що навіть купив йому ножа. Співак ніж узяв, але не заспокоївся. Раз чи два Філіп уже не міг із цим миритися і силкувався вдарити чи копнути старшого хлопчика, але Співак був настільки сильнішим, що впоратися з ним не вдавалося, а намучившись, доводилося просити вибачення. Саме це й пригнічувало Філіпа: приниження та вибачення, які з нього вибивали нестерпним бодем, були жахливими. А найгірше, що цим нещастям кінця-краю не було видно. Співаку було лише одинадцять, і до тринадцяти він залишався у молодшій школі. Філіп розумів, що два роки доведеться жити поруч із мучителем, від якого нема порятунку. Щасливим хлопчик почувався лише на уроках, і коли лягав спати. До нього часто поверталось химерне

відчуття, що все його нікчемне життя — просто сон, і завтра вранці він прокинеться у своєму маленькому ліжечку в Лондоні.

РОЗДІЛ 13

Минуло два роки, і незабаром Філіпу мало виповнитися дванадцять. Він був другим чи третім серед учнів першого класу, а після Різдва, коли кілька хлопців перейдуть до старшої школи, мав стати старостою. Він уже назбирав непогану колекцію нагород — нікудишніх книжок на поганому папері, але в розкішних обкладинках, прикрашених шкільним гербом. Його статус звільнив від переслідувань, і хлопчик уже не почувався нещасним. Товариші пробачали Кері його успіхи, пам'ятаючи про кульгавість.

— Зрештою, отримати нагороду — для нього раз плюнути, — казали вони, — крім зубріння, він більше нічого не може.

Колишній страх перед містером Ватсоном теж минув. Хлопець звик до його гучного голосу, а коли важка директорова рука лягала йому на плече, Філіп ясно відчував у цьому жесті добрі наміри. Він мав чудову пам'ять, що для досягнень у навчанні важила значно більше за розумові здібності, і знав, що містер Ватсон сподівається випустити його з підготовчої школи зі стипендією в кишені.

Однак Філіп виріс дуже сором'язливим. Немовля не розуміє, що його тіло належить йому більше за навколишні предмети, і грається пальчиками на ногах, не відчуваючи, що вони належать йому більше за брязкальце, яке лежить поруч; дитина

починає розуміти факт існування свого тіла поступово, лише після того, як відчує біль. Аби відчуті своє «я», потрібні схожі обставини; але різниця в тому, що всі ми однаково свідомо вважаємо своє тіло окремим повноцінним організмом, але не кожен вважає своє «я» окремою повноцінною особистістю. Відчуття відокремленості від інших здебільшого з'являється у підлітковому віці, але не завжди розвивається настільки, щоб різниця між індивідом та його товаришами стала помітною для самого індивіда. Таким людям, які помічають самих себе не більше, ніж бджоли у вулику, неабияк пощастило в житті, адже вони отримали найкращі шанси на щастя: їхні вчинки підтримує товариство, а їхні задоволення тому й стають задоволеннями, що ними насолоджується кожен. Вони танцюють у Богодухів день²³ на Гемпстед-Гіт, кричать на футбольному матчі та вітають із вікон клубу в Пелл-Мелл королівський кортеж. Саме через них людину називають соціальною твариною.

Кепкування з його кульгавості допомогли Філіпу зробити крок із несвідомого дитинства до гіркого пізнання себе. Умови, в яких він жив, були такими особливими, що не підкорювалися готовим правилам, які зазвичай непогано працювали, тому Філіпу довелося думати самостійно. Чимало прочитаних книжок посіяли в його свідомості ідеї, які хлопець сам розумів лише частково, і тому вони ще дужче захоплювали його уяву. За завісою хворобливої сором'язливості в ньому зростало ще щось, і Кері невиразно відчував, що стає особистістю. Подекуди ця особистість влаштовувала йому дивні сюрпризи: він робив

щось, сам не розуміючи чому, а коли замислювався про це пізніше, нічого не міг збагнути.

Філіп потоваришував із хлопчиком на прізвище Луард, і одного дня, коли вони вдвох гралися у класі, той почав показувати якийсь фокус із Філіповою ебонітовою ручкою з пером.

— Не прикидайся дурником, — сказав Філіп. — Ти тільки зламаєш її.

— Не зламаю.

Але щойно ці слова злетіли з його вуст, ручка розламалася навпіл. Луард налякано подивився на друга.

— Ох, чесне слово, мені страшенно шкода.

По щоках Філіпа побігли сльози, але він не відповів.

— Слухай, у чому річ? — здивувався хлопчик. — Я куплю тобі іншу, точнісінько таку саму.

— Ручка мене не обходить, — пояснив Філіп тремтячим голосом. — Просто мені дала її мама перед смертю.

— Кажу тобі, мені страшенно шкода.

— Пусте. Ти не винен.

Філіп узяв дві половинки ручки і подивився на них. Він почувався надзвичайно жалюгідним і сам не міг пояснити чому, адже чудово знав, що купив цю ручку за один шилінг та два пенси у Блекстейблі, коли приїздив туди минулого разу на канікули. Не міг збагнути, що змусило його вигадати цю жалісливу історію, але почувався таким нещасним, наче вона була правдою. Набожна атмосфера в будинку вікарія і релігійне спрямування школи зробили Філіпову совість надзвичайно чутливою; він підсвідомо вірив, що диявол-спокусник постійно

полює на його безсмертну душу, і попри те, що не був правдивішим за інших хлопчиків, збрехавши, завжди страждав від докорів сумління. Думаючи про цей інцидент, він страшенно переймався і вирішив, що слід піти до Луарда і розповісти йому, що все вигадав. Філіп більше за все на світі боявся принизитися, тож два чи три дні тішив себе думкою про болючу радість від приниження на славу Господа, але так нічого і не зробив. Свою совість він заспокоїв, обравши простіший метод, і покаявся лише перед Всевишнім. Однак так і не зміг зрозуміти, чому історія, яку він сам вигадав, так щиро схвилювала його. Сльози, що текли по його замурзаних щоках, були справжніми сльозами. Випадкова асоціація нагадала Кері, як Емма повідомила йому про смерть матері, а він, не спроможний навіть розмовляти від ридань, наполог на тому, щоби попрощатися з сестрами Воткін, аби вони побачили його смуток і пожаліли його.

РОЗДІЛ 14

А потім школу накрила хвиля релігійності. Лайка більше не чулася, а маленькі вибрики молодших хлопчиків сприймали вороже; старші учні, наче єпископи в середні віки, користувалися силою рук, аби направити слабших на добродесний шлях.

Жадібний до всього нового, Філіп став дуже побожним. Незабаром він почув, що можна вступити до Біблійної ліги, і написав до Лондона листа, цікавлячись подробицями. Йому надіслали анкету, у якій потрібно було вказати своє ім'я, вік та

навчальний заклад, а також підписати урочисту обіцянку, що протягом року кожного вечора читатимеш уривок зі Святого Письма, і попросили прислати півкрони. Гроші, пояснили йому, частково потрібні для того, щоби пересвідчитися у серйозності його намірів стати членом Ліги, а частково повинні покрити канцелярські витрати. Філіп одразу ж надіслав документи і гроші, а у відповідь отримав календар (що коштував приблизно пені), на якому були написані обрані для щоденного читання уривки, й аркуш паперу, з одного боку якого був зображений божественний пастир із ягнятком, а з другого надрукована коротка молитва в червоній рамці, яку належало читати перед тим, як узятися до Святого Письма.

Щовечора хлопчик якомога швидше роздягався, аби йому вистачило часу на своє завдання до того, як загасять лампи. Читав він, як завжди, старанно, не критикуючи історії про жорстокість, шахрайство, невдячність, непорядність і нице лукавство. Вчинки, які нажахали б його, якби відбулися в реальному житті, не викликали осуду в свідомості під час читання, адже до них спонукав сам Господь. Ліга радила чергувати розділ зі Старого Заповіту з розділом з Нового, і якось увечері Філіп натрапив на такі Ісусові слова:

«Коли б мали ви віру, і не мали сумніву, то вчинили б не тільки як із фіговим деревом, а якби й цій горі ви сказали: Порушся та кинься до моря, то й станеться те! І все, чого ви в молитві попросите з вірою, то одержите»²⁴.

Особливого враження на Філіпа вони не справили, але сталося так, що через два чи три дні соборний канонік теж вибрав їх для недільної проповіді. Навіть якби Кері хотів її

послухати, йому б це однаково не вдалося — учні Королівської школи сиділи на хорах, а кафедра стояла в кутку поперечного нефа, тож проповідник мало не повертався до дітей спиною. Та й відстань між ними була такою, що на хорах чути було лише людину з гучним голосом і поставленою дикцією, а згідно з давньою традицією, каноніка у Теркенбері вибирали, оцінюючи його успіхи в навчанні, а не якості, які можуть знадобитися під час служби у кафедральному соборі. Однак слова проповіді (можливо, тому, що Філіп нещодавно читав їх) легко долинули до хлопчикових вух, і раптом здалося, ніби вони стосуються особисто його. Кері думав про них цілу службу, а ввечері, влаштувавшись у ліжку, погортав сторінки Євангелія і знайшов той уривок. Попри непохитну віру в надруковане слово, він уже зрозумів, що у Біблії часто написано одне, а мається на увазі щось незбагнено інше. У школі не було нікого, до кого він хотів би звернутися по пояснення, тож Філіп вирішив почекати до різдвяних канікул, і ось одного дня йому випала така нагода. Усі повечеряли і прочитали свої молитви. Місіс Кері рахувала яйця, які, як завжди, принесла Мері-Енн, і підписувала на кожному дату. Філіп стояв біля столу й удавано байдуже гортав Біблію.

— Послухай, дядьку Вільяме, ось цей уривок, про що тут насправді йдеться?

Хлопчик тицьнув у слова пальцем, наче натрапив на них випадково.

Містер Кері кинув погляд над скельцями своїх окулярів. Він сидів біля каміна, розгорнувши «Блекстейбл Таймз». Того вечора газета прийшла з друкарні ще вологою, а вікарій у таких

випадках завжди сушив її хвилини десять, перш ніж почати читати.

— Що це за уривок? — перепитав він.

— Ну, тут ідеться про те, що, маючи віру, можна зсунути з місця гори.

— Якщо це каже Біблія, то так і є, Філіпе, — лагідно втрутилася місіс Кері, забираючи кошик зі столовим сріблом.

Філіп дивився на дядька, чекаючи на відповідь.

— Уся річ у вірі.

— Ти хочеш сказати, що можна зрушити гору, якщо вірити, що тобі це вдасться?

— Із Божою поміччю, — погодився вікарій.

— А тепер побажай дядькові на добраніч, Філіпе, — нагадала тітка Луїза. — Ти ж не збираєшся зрушити гору сьогодні вночі, чи не так?

Філіп дозволив дядькові поцілувати себе в чоло і рушив нагору за місіс Кері. Він отримав необхідну інформацію. Повітря у маленькій кімнатці було крижаним, і хлопчик тремтів, перевдягаючись у нічну сорочку. Утім він завжди вірив, що Бог уважніше дослухається до твоїх молитов, якщо ти промовляєш їх, не зважаючи на незручності. Його холодні руки та ноги були даниною Господу Всемогутньому. І сьогодні хлопчик упав на коліна, притис руки до обличчя і палко попросив у Бога, щоби той зцілив його хвору ногу. Це була справжня дрібниця порівняно зі зрушеними горами. Філіп знав: якщо він віритиме по-справжньому і буде на те Його ласка, Бог допоможе йому. Наступного ранку, завершуючи молитви тим самим проханням, хлопчик призначив дату для дива:

«О Боже, люблячий та милосердний, якщо буде воля Твоя, будь ласка, зроби так, аби моя нога видужала за ніч до мого повернення до школи».

Філіпу сподобалося, як він гарно сформулював свої вимоги, тож пізніше у їдальні, під час короткої паузи, яку завжди робив після молитви вікарій, він ще раз повторив їх, перш ніж підвестися з колін. Увечері хлопчик знову і знову повторював свої прохання, тремтячи перед сном у нічній сорочці. І він вірив. Уперше нетерпляче чекав на закінчення канікул. Подумки сміявся, уявляючи, як здивується дядько, коли він збіжить униз, перестрибуючи три сходинки за раз; а після сніданку вони з тіткою Луїзою поспіхом вирушать за новими черевиками. У школі всі будуть вражені.

— Агов, Кері, що ти зробив зі своєю ногою?

— А-а-а, тепер із нею все гаразд, — відповість він байдуже, наче це найзвичніша на світі річ.

Він зможе грати в футбол. Філіп уявляв, як бігтиме, бігтиме, швидше за інших хлопчиків, і серце заходилося в грудях. Наприкінці пасхальної чверті влаштовують спортивні змагання, і він зможе бігти та залюбки візьме участь у бігу з перепонами. Як чудово бути таким, як усі, щоби на тебе не витріщалися новачки, які ще не знають про твою ваду; а влітку, роздягаючись біля басейну, не потрібно буде вдаватися до неймовірних пересторог, перш ніж сховати ногу в воді.

Філіп молився від щирого серця. Сумніви його не мучили. Він вірив Слову Божому. Ввечері напередодні повернення до школи хлопчик, лягаючи спати, тремтів від збудження. Землю припорошило снігом, і тітка Луїза дозволила собі небачену

розкіш — розпалила у своїй спальні камін, але у невеличкій дитячій кімнатці було так холодно, що пальці ціпеніли, і малому довго не вдавалося розстебнути комірць. Зуби стукотіли. Філіпу спало на думку, що сьогодні він мусить зробити щось особливе, щоби привернути увагу Господа, тож хлопчик відігнув килимок перед ліжком і став колінами на голі дошки; потім йому здалося, що м'яка нічна сорочка може розгнівати Бога, тому він зняв її і промовив молитви голий. Він страшенно змерз і, залізши до ліжка, ще довго не міг заснути, а потім нарешті заснув так міцно, що Мері-Енн довелося потрясти його, коли наступного ранку вона принесла гарячу воду. Вона розмовляла з хлопчиком, розсуваючи завіси, але він не відповідав, адже пригадав раптом, що цей ранок був призначений для дива. Його серце сповнилося радістю та вдячністю. Спочатку Філіпу інстинктивно захотілося опустити руку і торкнутися ноги, яка тепер була здоровою, але йому здалося, що зробити так — значить засумніватися в Господній милості. Він знав, що з його ступнею все буде гаразд. Зрештою, хлопчик наважився і легенько торкнувся лівої ступні пальцями правої ноги. Потім погладив її рукою.

Філіп покульгав униз сходами, коли Мері-Енн заходила в їдальню для вранішньої молитви, а потім сів снідати.

— Ти якийсь мовчазний сьогодні, Філіпе, — зауважила незабаром тітка Луїза.

— Думає про добрячий сніданок, яким завтра його нагодують у школі, — пожартував вікарій.

Коли малий відповів, слова його стосувалися чогось зовсім іншого, і дядько, як завжди, розсердився. Він називав це

поганою звичкою ловити гав.

— А що, як ти попросив Бога про щось, — почав Філіп, — і посправжньому вірив, що це станеться. Ну, як у тій історії зі зрушеними горами. Ти відчував віру, а нічого не сталося. Що б це могло означати?

— Який ти дивний хлопчик! — вигукнула тітка Луїза. — Ти питаєш про зрушені гори два чи три тижні тому.

— Це означає, що ти не вірив посправжньому, — пояснив дядько Вільям.

Філіпа задовольнила ця відповідь. Якщо Бог не зцілив його, значить, насправді він не вірив. Проте хлопчик однаково не розумів, як міг вірити більше. Напевно, він просто не дав Богові достатньо часу. Він просив Його лише дев'ятнадцять днів. За день чи два він знову почне молитися і цього разу протримається аж до Пасхи. Це був день славного воскресіння Його Сина, і щасливий Бог мав перебувати у милосердному настрої. Але цього разу Філіп вжив додаткових заходів, аби його бажання збулося: він загадував його, побачивши новий місяць, коня в яблуках чи як падає зірка; а коли його якось відпустили зі школи до вікарія і на обід подавали курку, він розламав щасливу кісточку з тіткою Луїзою, знову і знову благаючи, щоб його нога стала нормальною. Несвідомо він звертався до богів, древніших за Бога Ізраїлю. Хлопчик закидав Усемогутнього своїми молитвами вдень і вночі, коли йому тільки заманеться, завжди повторюючи одні й ті самі слова, адже здавалося важливим формулювати свої запити однаково. Зрештою, з'явилося відчуття, що цього разу його віра теж недостатньо

щира. Філіп не зміг протистояти сумнівам, що опанували його, і перетворив власний досвід на загальне правило.

— Гадаю, ніхто ніколи не мав достатньо віри, — сказав він.

Це нагадувало йому сіль, про яку колись розповідала нянька: будь-яку пташку можна упіймати, насипавши їй солі на хвіст. Якось раз Філіп прихопив із собою мішечок солі, вирушаючи на прогулянку до Кенсінгтонських садів, але йому жодного разу не вдалося підкрастися до пташки так близько, аби насипати їй на хвіст солі. Перед Пасхою він припинив боротьбу і відчув глибоку образу на дядька, який втягнув його в це. Текст, у якому йшлося про зрушені гори, — чергова вигадка, де розповідалося про одне, а малося на увазі геть інше. Філіп подумав, що дядько просто покепкував із нього.

РОЗДІЛ 15

Королівська школа у Теркенбері, до якої Філіп ходив, коли йому було тринадцять, пишалася своїм давнім походженням. Було відомо, що ще до завоювання Англії норманами все почалося з монастирської школи, де базові знання викладали монахи-августинці. Після знищення монастирів навчальний заклад — разом із багатьма іншими — реорганізували чиновники короля Генріха VIII, і школа отримала його ім'я²⁵. З того часу школа дотримувалася свого благопристойного курсу і давала дітям місцевих дрібних шляхтичів та ремісників достатню для забезпечення їхніх потреб освіту. Двоє її випускників стали письменниками: один — поетом, із геніальністю якого міг позмагатися хіба що Шекспір, а другий

— прозаїком, чий світогляд неабияк повпливав на Філіпове покоління²⁶. Вийшли з її стін також один чи два успішних адвокати, однак успішні адвокати — звична річ, і стільки ж відзначених нагородами військових. Та протягом трьох століть після відокремлення від монастиря школа здебільшого випускала церковників: єпископів, настоятелів, каноніків та передовсім сільських священиків. У ній навчалися хлопчики, чий батьки, діди та прадіди теж сиділи за цими партами, і всі стали пасторами різних парафій Теркенберійської єпархії. Ці діти приходили до школи, вже вирішивши присвятити своє життя церкві. Утім навіть тут можна було побачити, що насуваються зміни: дехто зі школярів, повторюючи почуте вдома, казав, що церква вже не та, що раніше. Річ була навіть не в грошах, а в тому, що сан приймали люди зовсім іншого класу; кілька хлопчиків знали священиків, чий батьки були простими крамарями. Вони казали, що краще поїхати до Колонії (а тоді Колонії ще залишалися останньою надією для тих, хто не міг знайти собі заняття в Англії), ніж прислужувати чолов'язі, який навіть не був джентльменом. У Королівській школі, як і в будинку блекстейблського вікарія, крамарем вважався кожен, кому не пощастило розжитися власною землею (тих, кому пощастило, теж ділили на два класи — шляхетних орендаторів та землевласників) або мати одну з чотирьох професій, гідних джентльмена. Серед учнів, які залишалися в школі тільки вдень (а таких було приблизно сто п'ятдесят), діти місцевої шляхти і розквартированих солдатів зневажали тих, чий батьки займалися комерцією.

Учителі не визнавали сучасних поглядів на освіту, про які час від часу читали в «Таймз» або в «Гардіан», і від щирого серця сподівалися, що Королівська школа залишиться вірною своїм стародавнім традиціям. Мертві мови тут учили так старанно, що жоден колишній учень пізніше не міг згадати про Гомера чи Вергілія без нападу нудоти; і попри те, що подекуди один чи два сміливці заводили за обідом в учительській розмову про зростання ролі математики, більшість вважала, що вчитися класичних наук значно благородніше. Ані хімію, ані німецьку тут не викладали, а французькою з учнями займалися лише класні керівники — впоратися з дітьми вони могли краще за будь-якого іноземця, а граматику знали не гірше за французів; ну то й що, що жоден із них не зміг би замовити філіжанку кави в булонському ресторані, якщо офіціант хоча б трохи не розумів англійської? На уроках географії хлопчиків здебільшого змушували малювати карти, і це було улюбленою справою, особливо якщо країна траплялася гориста — вимальовуючи Альпи чи Апенніни, можна було вбити безліч часу. Учителі були випускниками Кембриджу чи Оксфорду, приймали духовний сан, і всі залишалися холостяками; якщо випадково комусь спадало на думку одружитися, він мусив прийняти від капітулу одну з дрібних парафій, але за багато років жоден учитель не проміняв високе товариство Теркенбері (завдяки кавалерійській дивізії, тут була не лише церковна, а й військова знать) на одноманітне життя сільського парафіяльного священика; до того ж усі вони вже були підстаркуватими чоловіками.

Проте директору обов'язково належало бути одруженим і керувати школою, поки дозволятиме вік. Виходячи на пенсію, він отримував значно вищу суму, ніж та, на яку могли сподіватися інші вчителі, і титул почесного каноніка.

Однак за рік до того, як Філіп пішов до школи, настав час значних змін. Давно було зрозуміло, що доктор Флемінг, який був директором уже чверть століття, став занадто глухим, аби продовжувати свою роботу задля величі та слави Господньої. Тож, коли десь у передмістях з'явилася вакансія в парафії з окладом шість сотень на рік, капітул запропонував її докторові, недвозначно натякаючи, що йому вже час вийти на пенсію. З таким доходом він легко міг себе забезпечити. Декілька вікаріїв, які сподівалися на підвищення, сказали своїм дружинам, що просто безглуздо віддавати парафію, яка потребує молодого, сильного і енергійного священика, старигану, який не розуміється на роботі проповідника і вже облаштував собі гніздечко; однак бурмотіння дрібних церковників промайнуло повз вуха кафедрального капітулу. Щодо прихожан, то сказати їм було нічого, і думки їхньої ніхто не питав. До того ж у селі були методистська церква і баптистські молитовні будинки.

Коли доктора Флемінга спекалися, довелося шукати йому наступника. Вибрати когось із молодших учителів не можна було — це порушило б шкільні традиції. В учительській всі одностайно сподівалися, що наступником стане містер Ватсон, директор початкової школи. Його навряд чи можна було вважати вчителем Королівської школи, всі знали його вже двадцять років і не чекали жодних неприємностей. Але капітул

влаштував їм сюрприз і призначив такого собі Перкінса. Спочатку ніхто не знав, хто це, і не поставився до його імені прихильно, але перш ніж потрясіння минуло, виявилось, що цей Перкінс — син іншого Перкінса, торговця тканинами. Доктор Флемінг оголосив цю новину вчителям якраз перед вечерею, і голос директора не приховував його жаху. Ніхто за столом не промовив жодного слова, поки з кімнати не вийшла вся прислуга. А потім почалося. Імена присутніх не мають жодного значення, але цілі покоління школярів називали їх Занудою, Дьогтем, Дрімайлом, Нахабою та Забіякою.

Усі вони знали Тома Перкінса. І найперше, що вони про нього знали, це що він — не джентльмен. Вони його чудово пам'ятали. Том був невисоким смаглявим хлопчиком зі скуйовдженим чорним волоссям і великими очима. Викапаний циган. До школи він ходив лише вдень і отримав з її фондів найвищу стипендію, тож освіта не коштувала йому жодної копійки. Звісно, він був генієм. Щороку в Актовий день²⁷ Том збирав усі призи. Він був гордістю школи, і тепер учителі з гіркотою згадували, як непокоїлися тоді, що хлопчик спробує отримати стипендію в якійсь більшій загальноосвітній школі й вислизне з їхніх рук. Доктор Флемінг навіть навідався до крамнички з тканинами, яку тримав батько Тома, — всі вони чудово її пам'ятали: «Перкінс і Купер» на Сент-Кетрінс-стріт — і запевнив, що в школі сподіваються, що Том залишиться з ними, аж доки не вступить до Оксфорду. Школа була найбільшим замовником «Перкінс і Купер», тож містер Перкінс радо заспокоїв директора. Том Перкінс продовжував здобувати перемоги, класичні мови він знав краще від усіх, кого лише міг

пригадати доктор Флемінг, і після випуску школа запропонувала йому найвищу стипендію. У коледжі Святої Магдалени хлопець отримав ще одну, і з цього почалася його блискуча університетська кар'єра. Шкільний журнал рік за роком повідомляв про всі здобуті Перкінсом відзнаки, а коли він отримав свій диплом із двох дисциплін, доктор Флемінг власноруч написав коротеньку оду на першій сторінці. Його успіхам так раділи ще й тому, що для «Перкінс і Купер» настали важкі часи: Купер пив як свиня, і напередодні отримання Томом Перкінсом диплома крамничка з тканинами повідомила про банкрутство.

Не відхиляючись від обраного шляху, Том Перкінс прийняв сан і почав займатися тим, до чого так досконало пасував. Він став працювати помічником учителя у Веллінгтоні, а потім у Регбі.

Але одна річ радіти його успіхам в інших школах, і зовсім інша — працювати під його керівництвом у власній. Дьоготь часто змушував його вчити щось напам'ять, а Нахаба смикав за вуха. Вчителі не могли збагнути, як капітул припустився такої помилки. Ніхто не міг забути, що Том — син збанкрутілого торговця тканинами, а алкоголізм Купера ще підсилював його ганьбу. Було очевидно, що настоятель з ентузіазмом підтримує його кандидатуру, а отже, напевно, запрошуватиме його на вечері; та чи будуть ці вечері в тісному колі такими ж приємними, коли за стіл сяде Перкінс? А як щодо військових? Невже Том міг сподіватися, що офіцери та інші джентльмени вважатимуть його рівнею? Це завдасть школі непоправних збитків. Батьки будуть незадоволені, і не дивно, якщо

забиратимуть своїх дітей до інших шкіл. А як принизливо звертатися до нього «містер Перкінс»! Учителі зібралися на знак протесту колективно написати заяви на звільнення, але тривожне передчуття, що їх радо підпишуть, зупинило ці наміри.

«Єдине, що нам залишається, — приготуватися до змін», — зауважив Зануда, який вже двадцять п'ять років із незрівнянною некомпетентністю викладав у п'ятому класі.

Зустріч із Перкінсом їх не заспокоїла. Доктор Флемінг запросив його приєднатися до них за ланчем. Тепер Том був тридцятидворічним чоловіком, високим і худим, але зберіг той здичавілий і розхристаний вигляд, який всі пам'ятали з його шкільних років. Він був убраний у неохайний, погано пошитий і поношений костюм. Волосся у чоловіка, як завжди, залишалось чорним і довгим, але не схоже було, щоб він його колись розчісував; із кожним рухом пасма падали йому на чоло, і він швидко змахував долонею, відкидаючи їх з очей. Том відростив вуса і бороду, яка закривала все обличчя мало не до вилиць. З учителями він розмовляв невимушено, наче не бачив їх якийсь тиждень чи два; чоловік, безсумнівно, радів зустрічі з ними. Він, схоже, не бачив нічого незручного в цій ситуації і не дивувався, що його називають містером Перкінсом.

На прощання один з учителів ввічливо зауважив, що Том ще має чимало часу, щоби встигнути на потяг.

— Я хочу прогулятися і подивитися на крамничку, — весело пояснив той.

Важко було не помітити, як усі спантеличилися. Усіх здивувала його нетактовність, а доктор Флемінг, наче

навмисно, ще й не почув, що сказав Перкінс, і дружина закричала йому у вухо:

— Він хоче прогулятися і подивитися на татову стару крамничку.

Лише Том Перкінс не відчув приниження, яке опанувало всіх присутніх. Він повернувся до місіс Флемінг:

— Ви часом не знаєте, хто тепер її тримає?

Жінка не могла дібрати слів, так розлютилася.

— Там досі продають тканини, — зло відповіла вона. — Господаря звать Гров. Ми більше не ведемо з ним справ.

— Цікаво, чи дозволить він мені оглянути будинок?

— Гадаю, не заперечуватиме, якщо ви поясните, хто ви.

Аж до вечері ніхто в учительській так і не торкнувся теми, що всіх зачіпала. А після неї Зануда поцікавився:

— Ну, що думаєте про нашого нового начальника?

Усі пригадали розмову за обідом. Її навіть важко було назвати розмовою — це був монолог. Перкінс розмовляв без упину. Потік слів, промовлених гучним глибоким голосом, не вщухав. Сміявся Том якимось коротко і чудернацько, зблискуючи білими зубами. Слідкувати за його оповіддю було непросто, адже чоловік перестрибував з однієї теми на другу, і зв'язок між ними залишався для інших незрозумілим. Він говорив про педагогіку, і в цьому не було нічого дивного, але потім узявся детально пояснювати сучасні німецькі теорії, про які його співрозмовники ніколи не чули і сприймали їх із недовірою. Містер Перкінс згадував античність, адже бував у Греції, торкнувся й теми археології — якимось він провів на розкопках цілу зиму; інші вчителі не розуміли, як це може допомогти

комусь вчити хлопчиків так, аби вони успішно впоралися з іспитами. Новий директор розводився про політику. Дивно було чути, як він порівнює лорда Беконсфілда з Алквіадам. Коли він згадав містера Гледстона і Гомрул²⁸, серця вчителів втекли у п'яти. То він ліберал! Том говорив про німецьку філософію та французьку художню літературу. Хіба у серйозної людини можуть бути такі різноманітні інтереси?

Дрімайло підсумував загальне враження і виніс суворий вирок. Сам він був учителем старшого третього класу, слабохарактерним чоловічком із завжди напівприкритими повіками. Для свого зросту Дрімайло був занадто худим і рухався якомсь мляво. Завжди складалося враження, що вчитель смертельно втомлений, і його прізвисько було дуже влучним.

— Він дуже завзятий, — прокоментував Дрімайло.

Ентузіазм був чимось непристойним. Невластивим джентльменам. На думку спадала Армія спасіння з її ревучими трубами і барабанами. Ентузіазм віщував зміни. Від однієї думки, що їхнім старим приємним звичкам загрожує неминуча небезпека, учителів продирав мороз поза шкірою. Майже ніхто не наважувався думати про майбутнє.

— Він ще більше схожий на цигана, ніж раніше, — помовчавши, озвався хтось.

— Цікаво, чи знали настоятель і капітул, коли призначали його, що містер Перкінс радикал? — уїдливо запитав інший.

Однак балачки стихли. Усі були занадто схвильовані.

За тиждень, в Актовий день, крокуючи разом із Занудою до будинку капітулу, гострий на язик Дьоготь звернувся до свого колеги:

— Що не кажи, ми бачили тут чимало урочистих засідань. Цікаво, чи доживемо до наступного?

Настрій Зануди був ще меланхолійнішим, ніж завжди.

— Якщо мені раптом трапиться щось достойне, я не заперечуватиму проти виходу на пенсію.

РОЗДІЛ 16

Минув рік, і коли Філіп прийшов до школи, всі вчителі залишалися на своїх місцях. Утім попри їхній впертий опір, що не послаблювався під маскою вдаваної солідарності з ідеями нового начальника, змін тут відбулося чимало. Класні керівники продовжували викладати французьку в молодших класах, але до школи запросили нового вчителя зі званням доктора філології Гейдельберзького університету і свідоцтвом про три роки перебування у французькому lусée, який вчив старшокласників французької і німецької мов, якщо хтось обирав їх замість грецької. Інший вчитель почав викладати математику значно систематичніше, ніж вважалося необхідним раніше. Жоден із них не мав духовного сану. Це була справжня революція, і деякі старі вчителі зустріли нову парочку з недовірою. Лабораторію обладнали всім необхідним, запровадили заняття з військової підготовки; усі казали, що дух школи змінюється. Лише Богові було відомо, які нові проекти виношував містер Перкінс у своїй розхристаній голові. Школа була меншою за державні навчальні заклади, жити тут могло лише двісті учнів. Розширитися було непросто, адже будівля тулилася до собору, а всі інші приміщення, за винятком того, де

мешкали вчителі, займали церковники; місця для будівництва теж не було. Однак містер Перкінс склав вигадливий план, що дозволяв удвічі збільшити кількість учнів. Директор хотів привабити сюди школярів із Лондона. Йому здавалося, що хлопчикам буде корисно поспілкуватися з однолітками з Кенту, і це загострить розум сільських дітлахів.

— Це суперечить нашим стародавнім традиціям, — запротестував Зануда, коли містер Перкінс пояснив йому свої плани. — Ми завжди намагалися уникнути цієї нечисті — лондонських шибайголів.

— Ох, ну й дурниці! — відгукнувся містер Перкінс.

Ніхто ніколи не казав класному керівнику, що він верзе дурниці, тож учитель взявся вигадувати уїдливу відповідь, де, напевно, можна було пригадати торгівлю нижньою білизною, але директор із властивою йому нетерплячістю хоробро напосівся на Зануду.

— Той будинок на території церкви... Якби ви одружилися, я переконав би капітул надбудувати кілька поверхів, і ми влаштували б там гуртожиток та кабінети, а ваша дружина допомагала б вам там керувати.

Підстаркуватий священик мало не вдавився. Чого раптом йому одружуватися? Йому вже п'ятдесят сім, ніхто не одружується в п'ятдесят сім. У своєму віці він не може починати наглядати за цілим будинком. Якщо вже обирати між одруженням і парафією десь у селі, краще погоджуватися на ній. Зараз йому хотілося лише тиші та спокою.

— Я навіть думати не хочу про одруження, — відрубав він.

Містер Перкінс подивився на вчителя своїми сяючими темними очима, і якщо в них навіть зблиснуло щось веселе, бідолашний Зануда цього не помітив.

— Шкода! А ви не могли б зробити мені послугу й одружитися? Це неабияк допомогло б мені владнати справи з настоятелем і капітулом, коли я запропоную їм перебудувати ваше житло.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.